

Sportverenigingen in krimpkeren

Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren

Remco Hoekman

Anne Bulsink

Janine van Kalmthout

Sportverenigingen in krimpkeren

Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren

Met steun van het ministerie van VWS

Remco Hoekman
Anne Bulsink
Janine van Kalmthout

Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

*Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
+31 (0)30 721 02 20 | www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl | [@mulierinstituut](https://www.instagram.com/mulierinstituut)*

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Doelstelling en vraagstelling	9
1.3 Onderzoeksofzet	9
1.4 Definities	10
1.5 Leeswijzer	11
2. Landelijke ontwikkelingen	13
2.1 Bevolkingsontwikkeling	13
2.2 Leefbaarheid	16
2.3 Sportverenigingen	18
2.4 Conclusies	22
3. Sportverenigingen in krimpregio's	23
3.1 Huidige spreiding van sportverenigingen	23
3.2 Uitgeschreven sportverenigingen 2010-2015	25
3.3 Oorzaak verdwijnen sportverenigingen	26
3.4 Conclusies	28
4. Leefbaarheid en sportverenigingen	31
4.1 Belang van voorzieningen	31
4.2 De maatschappelijke waarde van een sportvereniging	35
4.3 Bestaansrecht sportverenigingen	38
4.4 Conclusies	40
5. Slotbeschouwing	43
Referenties	45
Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep	49
Bijlage 2 Geïnterviewde personen	51

Samenvatting

In dit rapport wordt antwoord gegeven op de motie van mevrouw Bruins Slot (CDA) in de Tweede Kamer waarin werd gevraagd om inzicht in het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren en de mate waarin sportverenigingen verdwijnen uit krimpkeren en de achtergronden hiervan. Om tot beantwoording van de motie te komen zijn de volgende twee onderzoeksvragen geformuleerd, die centraal staan in dit onderzoek:

1. In welke mate is sprake van het verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkeren, en indien hier sprake van is: welke oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen?
2. Wat is het belang van de aanwezigheid van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren?

De bovenstaande onderzoeksvragen zijn beantwoord op basis van secundaire analyse op databestanden van het Mulier Instituut, KNVB, KNLTB, KNGU, Nevobo en het Sociaal en Cultureel Planbureau, een literatuurstudie en vijf casestudies in krimpgebieden. Het Mulier Instituut heeft samen met NISB bij de casestudies de gesprekken met de focusgroepen gevoerd. Hieronder is het antwoord op de onderzoeksvragen opgenomen en een toekomstperspectief geboden.

Verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkeren

Sportverenigingen zijn nog altijd goed vertegenwoordigd in krimpkeren. Het aantal sportverenigingen in Nederland neemt weliswaar af, maar sportverenigingen blijken niet in grotere mate verdwenen te zijn uit krimpkeren. Ook in andere delen van het land is sprake van een terugloop in het aantal sportverenigingen.

Wel zijn verschillen tussen sporttakken zichtbaar. Waar voetbalverenigingen en tennisverenigingen zich goed staande lijken te houden in de krimpkeren geldt voor volleybalverenigingen en gymnastiekverenigingen dat deze meer dan gemiddeld worden opgeheven in krimp- en anticipatie regio's.

Oorzaken voor verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkeren

De oorzaak van het opheffen van een sportvereniging is veelal gelegen in een teruglopend ledenaantal. Met name sporten die alleen bij de jeugd populair zijn hebben het moeilijk in krimp regio's. Om voldoende leden te hebben om de sportactiviteiten op de gewenste wijze door te laten gaan, blijken verenigingen open te staan voor fusies, waardoor het aantal verenigingen afneemt en verenigingen gemiddeld genomen meer leden tellen.

Verenigingen die onvoldoende weten in te spelen op de veranderende wensen van de inwoners verliezen hun positie in de gemeenschap en hiermee op termijn ook hun bestaansrecht. De inwoners kiezen dan voor een andere verenigingen buiten de dorpsgrenzen, of voor andere activiteiten. Zij identificeren zich niet meer met de sportvereniging en geven de voorkeur aan andere plekken om te ontmoeten. Als de gemeenschap nog achter de sportvereniging staat, dan ontstaan veelal nieuwe initiatieven om de sportvereniging of aspecten daarvan te behouden voor de krimpkeren.

Belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid

Een sportvereniging kan van groot belang zijn voor de leefbaarheid. Belangrijk hierbij is dat het aan weet te sluiten op de wensen van de inwoners en diverse groepen samen weet te brengen. Ook andere voorzieningen die ontmoeten mogelijk maken leveren een bijdrage aan de leefbaarheid. Een sportvereniging weet zich alleen door de zelforganisatie meestal langer staande te houden dan onderwijsvoorzieningen of winkels. Dit maakt dat sportverenigingen naar mate meer andere

voorzieningen uit krimpkeren verdwijnen, belangrijker worden voor de sociale cohesie en de leefbaarheid in krimpkeren. Maar ook hier geldt dat de vereniging dan aansluiting moet houden met de veranderende wensen van de inwoners.

Toekomstperspectief

Door de aanhoudende krimp enerzijds en de financiële positie van gemeenten en sportverenigingen anderzijds, staan sportverenigingen nog voor uitdagende tijden. De aanwas van nieuwe leden zal moeilijker gaan, de gemeentelijke bijdrage zal vermoedelijk teruglopen, en van verenigingen zal een grotere mate van zelfredzaamheid worden verwacht. Naar verwachting kunnen niet alle verenigingen zich hierin staande houden, waardoor de vraag ‘hoe staan sportverenigingen in krimp- en anticipeerregio’s ervoor?’ actueel blijft.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het aantal sportverenigingen in Nederland neemt al jaren af, terwijl het gemiddeld aantal leden per vereniging toeneemt. Dit roept vragen op over het voortbestaan van kleine sportverenigingen. Hierbij gaat de aandacht met name uit naar krimpkernen: een gebied waar sportverenigingen door demografische verschuivingen, een daling van het aantal inwoners en een ruimtelijke schaalvergroting van het dagelijks leven meer moeite hebben om leden te behouden en te werven. Daar komt bij dat juist in deze krimpkernen aan de aanwezige sportverenigingen een grote maatschappelijke waarde wordt toegedicht en wordt aangenomen dat deze sportverenigingen aan de leefbaarheid in de kernen een belangrijke bijdrage leveren. Het ontbreekt echter aan onderzoek naar de oorzaak en omvang van het verdwijnen van sportverenigingen in krimpkernen. Tevens is onduidelijk wat het belang is van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen. Deze onduidelijkheid is aanleiding geweest voor een motie in de Tweede Kamer van mevrouw Bruins Slot (CDA) waarin werd opgeroepen om onderzoek te doen naar het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen. Het ministerie van VWS heeft voor de beantwoording van de motie aangegeven gebruik te willen maken van de expertise van NISB en het Mulier Instituut.

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Het onderzoek heeft ten doel om antwoord te geven op de motie van mevrouw Bruins Slot en hiermee inzicht te bieden in het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen en daarbij de oorzaak en omvang van het verdwijnen van sportverenigingen in krimpkernen in kaart te brengen. Om tot een beantwoording van de motie te komen, is deze motie vertaald in twee onderzoeksvragen die in dit onderzoek centraal staan.

1. In welke mate is sprake van het verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkernen, en indien hier sprake van is: welke oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen?
2. Wat is het belang van de aanwezigheid van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen?

1.3 Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, is dit onderzoek in drie onderdelen opgedeeld: (1) een secundaire analyse op bestaande datasets, (2) een literatuurstudie en (3) verdiepende casestudies in krimpkernen. Voor de begeleiding van het onderzoek en het toetsen van de bevindingen is een uitgebreide klankbordgroep geformeerd waar experts op het thema sport, krimp en leefbaarheid vanuit onderzoek, beleid en uitvoering plaats hebben genomen. De klankbordgroep is voor het bespreken van de opzet en toewijzing van de casestudies en voor het bespreken van de concept rapportage twee keer bij elkaar gekomen. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de leden van de klankbordgroep.

Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1, is secundaire analyse toegepast zodat kan worden bepaald in welke mate sprake is van het verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkernen. Hiervoor is gebruik gemaakt van gegevens van sportbonden over de uitgeschreven verenigingen in de afgelopen vijf jaar. De KNVB, KNLTB, KNGU en Nevobo hebben over de ontwikkeling van hun verenigingen data beschikbaar gesteld. Op basis van de postcodegegevens van de uitgeschreven sportverenigingen (adres sportlocatie of secretaris) is bepaald in welke mate sportverenigingen uit krimpkernen zijn verdwenen.

De data van de KNVB bieden ook inzicht in de achtergrond van uitschrijving van de vereniging. Dit is ook in de analyse meegenomen. Om het aantal uitschrijvingen in perspectief te plaatsen, is ook aandacht besteed aan de huidige spreiding van sportverenigingen over Nederland. Dit is gedaan op basis van de lijst van ingeschreven sportverenigingen bij de Kamer van Koophandel per januari 2015. Daarnaast is op basis van de Database Sport Aanbieders inzicht gegeven in het huidige sportaanbod in krimp- en anticiperregio's om te zien of sportaanbod in krimpkeren in zijn geheel is verdwenen. Voor het identificeren van oorzaken voor het verdwijnen van sportverenigingen in krimpkeren, mocht dat het geval zijn, baseren we ons enerzijds op de informatie die de sportbonden hebben aangeleverd en anderzijds op de inzichten uit de literatuurstudie en casestudies. De casestudies richten zich deels op gemeenten waarvan bekend is dat sportverenigingen in de krimpkeren zijn verdwenen. Op deze manier kunnen op de oorzaken en de gevolgen die dit voor de leefbaarheid heeft gehad, worden ingegaan.

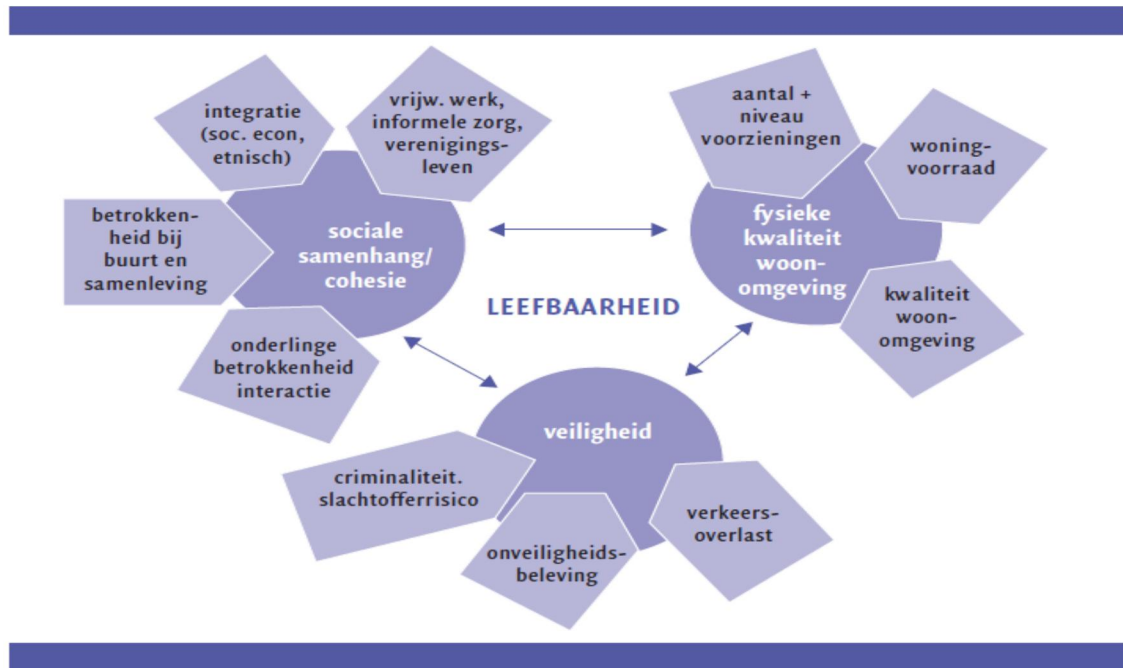
Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 is gebruik gemaakt van literatuurstudie en de casestudies en in mindere mate van secundaire analyse. In samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is secundaire analyse op het databestand Sociaal Vitaal Platteland 2011 (SVP'11) verricht. In dit onderzoek is aandacht voor de leefbaarheid die dorpsbewoners ervaren en de mate waarin zij sport beoefenen, al dan niet in hun eigen kern (voor meer informatie zie: Huijgen & Hulshof, 2012). De literatuurstudie richt zich op specifieke aspecten van leefbaarheid en hoe sport en sportverenigingen daar een bijdrage aan leveren. Deze literatuurstudie zorgt voor input bij het opstellen van de topiclijst voor de casestudies. De casestudies, vijf in totaal, richten zich met name op de vragen wat sportverenigingen voor de leefbaarheid doen, wat de consequenties voor de leefbaarheid zijn als sportverenigingen uit een krimpkeren verdwijnen, en wat achtergronden van het verdwijnen van sportverenigingen in krimpkeren zijn. De casestudies vinden plaats in vijf krimpregio's die onderdeel zijn van de transitieatlas: Noord-Friesland, Kop van Noord-Holland, Achterhoek, Goeree-Overflakkee en Midden-Limburg. Binnen deze regio's is, in samenspraak met provinciale sportservice organisaties en vertegenwoordigers van sportbonden, een selectie van krimpkeren gemaakt. Vervolgens is door middel van focusgroepen met dorpsraden, gemeenteambtenaren, vertegenwoordigers van sportverenigingen en welzijnsorganisaties, ingegaan op de ervaren ontwikkeling van de leefbaarheid na het (dreigen van) verdwijnen van de sportvereniging en de rol die sportverenigingen spelen in de krimpkeren. De gesprekken met de focusgroepen heeft het Mulier Instituut samen met NISB uitgevoerd. In bijlage 2 is een overzicht te vinden van de geïnterviewde personen.

1.4 Definities

In de onderzoeksvragen komen een aantal termen naar voren die vragen om een afbakening en definiëring voor de uitvoering van het onderzoek. Dit geldt met name voor de termen leefbaarheid en krimpkeren. Hieronder geven we aan wat we, ten behoeve van dit onderzoek, hieronder verstaan.

Voor dit onderzoek benutten we de definitie van leefbaarheid als 'de sociale cohesie, de veiligheid en de fysieke kwaliteit van de woonomgeving' die het Sociaal en Cultureel Planbureau hanteert (De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes, 2002) (zie figuur 1.1). In figuur 1.1 is te zien dat elk van deze onderdelen van het begrip leefbaarheid weer verschillende elementen kent. Het verenigingsleven is bijvoorbeeld een onderdeel van de sociale samenhang en cohesie, terwijl het aantal voorzieningen wordt genoemd bij de fysieke kwaliteit van de woonomgeving.

Figuur 1.1. Definitie van leefbaarheid

Bron: SCP

Bron: De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes (2002). *Zekere Banden*. SCP.

Onder krimpkeren of krimpregio's verstaan we de regio's die in 2011 door het ministerie van BZK zijn aangemerkt als krimp- of anticipeerregio's (BZK, 2011). Dit zijn regio's waar door ontgroening en vergrijzing sprake is van een sterke bevolkingskrimp (krimpregio's), of waar deze bevolkingskrimp zich op korte termijn aandient (anticipeerregio's).

1.5 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk beschrijven we landelijke ontwikkelingen op het terrein van de bevolkingsomvang en -samenstelling, de leefbaarheid en de sportverenigingen. In hoofdstuk 3 gaan we in op de aanwezigheid van sportverenigingen in krimpregio's, de mate waarin sportverenigingen in de afgelopen jaren zijn verdwenen uit krimpregio's en de achtergronden hiervan en bieden hiermee een antwoord op de eerste onderzoeksvraag. De tweede onderzoeksvraag staat centraal in hoofdstuk 4, waarin aandacht is voor het belang van voorzieningen en de bijdrage van sportverenigingen aan de leefbaarheid. In hoofdstuk 5 volgt een slotbeschouwing, waarin de uitkomsten in samenhang bijeen worden gebracht.

2. Landelijke ontwikkelingen

In dit hoofdstuk wordt de context van het onderzoek beschreven. Hierbij wordt een algemene beschrijving van de bevolkingsdaling en ontgroening en vergrijzing gegeven. Daarbij wordt ingegaan op de algemene gevolgen die dit voor de sport heeft. Om een perspectief te bieden voor de interpretatie van de uitkomsten in de volgende hoofdstukken die specifiek ingaan op sport en leefbaarheid in krimpregio's, worden daarnaast ook meer algemene ontwikkelingen ten aanzien van de leefbaarheid en van sportverenigingen beschreven.

2.1 Bevolkingsontwikkeling

Bevolkingsdaling is een belangrijk beleidsthema geworden in plattelandsgebieden. De oorzaken voor de bevolkingsdaling zijn de lage geboortecijfers, de trek naar de stad van met name de jongvolwassenen en de toename van het aantal 65-plussers. In 2030 is bijna een kwart van de Nederlandse bevolking 65 jaar en ouder (Ruijsbroek, Uiters, den Broeder, Kruize, van der Lucht, Giesbers, Spijkerman, 2015). De bevolkingsdaling wordt ook wel aangeduid met krimp. Meer dan een derde van de gemeenten heeft te maken met een bevolkingsdaling. Omdat de ervaring leert dat krimp zich slecht laat stoppen, is het hierbij van belang dat meer energie wordt gestoken in het aanpakken van de gevolgen dan in het voorkomen van de krimp. Als gevolg van de krimp komen voorzieningen onder druk te staan: er zijn immers minder inwoners om van deze voorzieningen gebruik te maken. Daarnaast kunnen de voorzieningen niet meer aansluiten bij de behoeften van de populatie die aan het ontgroenen en vergrijzen is. Afname van het gebruik en het oplopen van exploitatietekorten van gemeentelijke voorzieningen, kan leiden tot het heroverwegen van de huidige configuratie. Dit heeft mogelijk het sluiten van diverse voorzieningen tot gevolg, waardoor de leefomgeving minder aantrekkelijk wordt. Bevolkingskrimp en de invloed daarvan op leefbaarheid staan daarom de laatste jaren steeds vaker bij overheden hoog op de agenda. De minister van Binnenlandse zaken heeft in 2011 een aantal gebieden tot krimp- en anticepeerregio's benoemd (BZK, 2011). Krimpregio's (ook wel topkrimpgebied genoemd) zijn gebieden waar door ontgroening en vergrijzing sprake is van een sterke bevolkingskrimp. De gebieden waar momenteel nog geen substantiële bevolkingsdaling zichtbaar is, maar waar deze zich wel op korte termijn aandient, worden anticepeergebieden genoemd (Ruijsbroek e.a., 2015).

Overheidsbeleid en krimp

Een veelgehoorde aanname is dat bevolkingskrimp kan leiden tot een afname van het voorzieningenniveau en hiermee tot een verminderde leefbaarheid. Door de mindere kwaliteiten van een gebied (zoals bijvoorbeeld het ontbreken van winkels, banken en werkgelegenheid) versterkt de kans op bevolkingskrimp en die krimp draagt weer bij aan de mindere kwaliteit van het gebied (Leidelmeijer & Schulenberg, 2013). Op het moment dat dit mechanisme leidt tot een concentratie van kansarmoede en vergrijzing, dalende investeringsbereidheid en -mogelijkheden (van bewoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden) dan kan dit leefbaarheidsproblematiek tot gevolg hebben (Leidelmeijer & Schulenberg, 2013). Bevolkingsafname gaat altijd samen met veranderingen in de gemeenschap (Elshof & Bailey, 2015), of het versnelt de veranderingen in de samenleving, die zonder de bevolkingsdaling ook zouden plaatsvinden (Van Dam, De Groot & Verwest, 2006). Daarentegen laat onderzoek ook zien dat er nog altijd groepen mensen zijn die om verschillende redenen naar het platteland trekken en om diverse redenen kiezen voor meer of minder populaire plattelandsgebieden (Bijker, 2013).

De Rijksoverheid acht in de eerste plaats provincies en gemeenten verantwoordelijk voor de aanpak van de consequenties van bevolkingskrimp. Het ministerie van Binnenlandse Zaken (BZK) stimuleert en ondersteunt lokale overheden wel in de samenwerking met andere partijen, zoals woningcorporaties, scholen, zorginstellingen, actieve burgers en bedrijven in de regio's (www.rijksoverheid.nl). Een voorbeeld van de ondersteuning die BZK biedt, zijn bijeenkomsten als de dialoogtafels bevolkingskrimp (waarbij betrokkenen samenkomen om oplossingen te bedenken) en de krimpexperimenten met Platform 31 worden ondersteund, zoals 'Goudoud' in Warffum, waarin betrokkenen nieuwe plannen testen voor wonen, zorg en welzijn zodat ouderen in hun dorp kunnen blijven wonen. BZK werkt samen met de Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK). Deze vereniging bestaat uit 12 provinciale verenigingen voor kleine kernen, die plaatselijke groeperingen van bewonersinitiatieven, dorpsbelangenorganisaties en dorpsraden ondersteunt bij bijvoorbeeld vraagstukken rondom bevolkingskrimp. Ook is BZK één van de initiatiefnemers van het Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling (NNB). Dit netwerk, dat bestaat uit professionals, bestuurders en actieve burgers, richt zich op de veranderingen in de samenleving ten gevolge van de bevolkingsdaling, op aspecten van leefbaarheid, sociale samenhang en de daartoe faciliterende voorzieningen. Het ministerie van Infrastructuur en Milieu houdt zich ook bezig met het thema bevolkingskrimp en ondersteunt initiatieven op dit gebied. Zo worden kenniscentra als RUIMTEVOLK ondersteund die bij krimpexperimenten werken vanuit de gedachte dat degene die het initiatief neemt ook de probleemeigenaar is. Op die manier worden goede resultaten geboekt. Een voorbeeld daarvan zijn de dorpenlabs waar een beperkt aantal deelnemers uit een dorp bij elkaar komt om gezamenlijk een concreet probleem te lossen. Mensen 'van buiten' met kennis over en ervaringen met het vraagstuk worden daarbij uitgenodigd (Crooy, 2015). De beleidsprogramma's hebben gemeen dat ze aandacht besteden aan het aanpakken van de problemen en niet inzetten op het tegengaan van de krimp als doel. De lokale samenleving is nadrukkelijk betrokken bij de uitvoering en is in veel gevallen de probleemeigenaar.

Sport en krimp

Binnen het NNB is de werkgroep leefbaarheid en voorzieningen geformeerd. NOC*NSF, NISB en MOVISIE voeren daarvoor gezamenlijk het project Sport & Leefbaarheid uit en hebben een themadossier opgesteld over sport in krimpkeren (Van Alkemade, Avric, Arends, Kunen, Veerman & Gillieron, 2014). Hierin constateren ze dat in krimp- en anticiperregio's niet alleen voorzieningen onder druk staan, maar dat verenigingen ook kampen met de gevolgen van krimp. Zij kunnen rekenen op minder aanwas van (jeugd)leden. Een andere samenstelling van het ledenbestand betekent dat zij minder teams en minder vrijwilligers tot hun beschikking hebben en dat de reisafstanden groter zijn. Bovendien betekenen minder leden minder inkomsten of wordt van hen een grotere bijdrage voor het gebruik van de sportaccommodatie verwacht (Van Alkemade e.a., 2014). Oplossingen worden gezocht in het op een duurzame manier inrichten van de accommodaties, bijvoorbeeld door de accommodaties multifunctioneler en voor een bredere doelgroep beschikbaar te maken.

In een analyse op de rol van sport in de collegeprogramma's 2014-2018 (Hoekman & van der Bol, 2014) wordt duidelijk dat mede door de krimp kritisch wordt gekeken naar het aanbod van sportaccommodaties. Daarbij hebben gemeenten aandacht voor de locatie van de accommodaties in relatie tot bereikbaarheid en leefbaarheid en wordt ook over mogelijkheden tot clustering van accommodaties gesproken. Gemeenten wensen, mede ingegeven door de huidige financiële kaders, een effectief en doelmatig sportaccommodatiebeleid met een realistisch toekomstperspectief. Met name bij dit realistisch toekomstperspectief laten krimp gemeenten doorschemeren dat niet in alle kernen voorzieningen duurzaam in stand kunnen worden gehouden en dat concentratie van voorzieningen, waaronder sportaccommodaties, noodzakelijk is. Daarnaast wordt gesproken over een grotere

burgerparticipatie en zelfredzaamheid bij het in stand houden van voorzieningen. Elshof en Bailey (2015) uiten zorgen over deze daling van gemeentelijke uitgaven en het grotere beroep dat wordt gedaan op de zelfredzaamheid van de burgers in de krimpkeren, omdat dit een grotere druk legt op de inwoners van krimpkeren. Daarentegen stellen ze ook vast dat de gemeenschappen in staat blijken om tot inspirerende nieuwe initiatieven te komen.

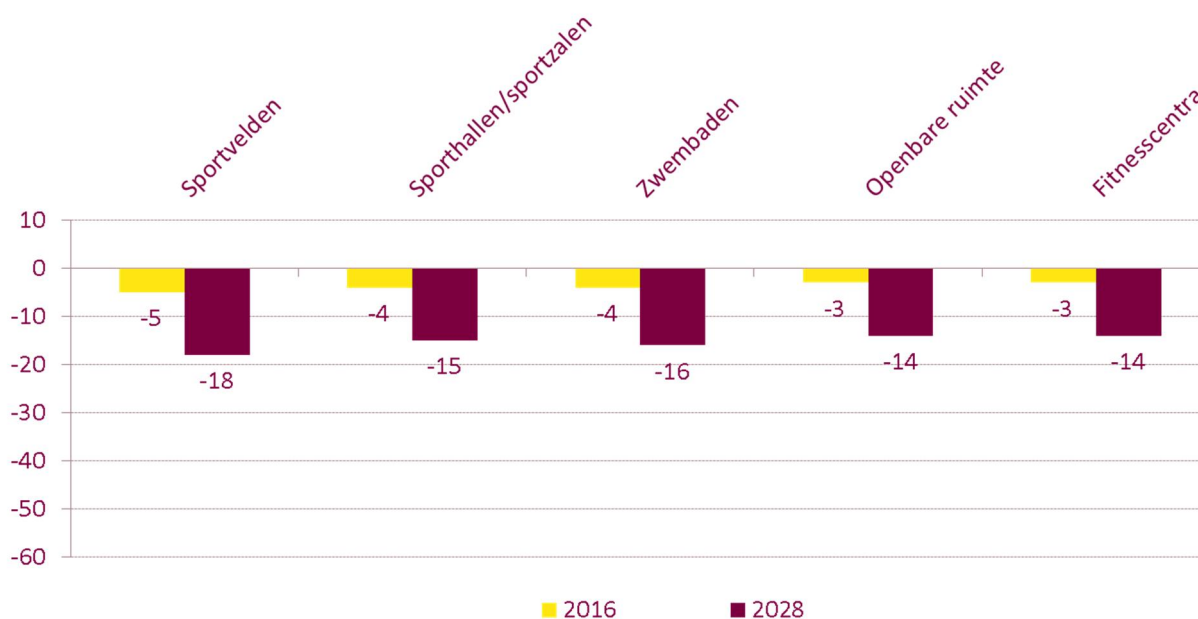
Tabel 2.1 Verwacht accommodatiegebruik West-Brabant – afname aantal gebruikers sportvoorzieningen en procentuele stijging/afname in indexcijfers (2012=100)

	Aantal		Index	
	2016	2028	2016	2028
Sportvelden	-1.000	-3.500	99	95
Sporthallen/sportzalen	-300	-1.400	99	97
Zwembaden	300	200	101	100
Openbare ruimte	1.300	1.400	101	101
Fitnesscentra	-1.000	-2.800	98	95

Bron: Bakker, Van der Werff & Hoekman (2014)

De noodzaak voor gemeenten om, ondanks de zorgen over de gevolgen voor de krimpkeren, na te denken over de toekomstbestendigheid van de huidige configuratie van sportaccommodaties blijkt ook uit studies die provinciaal verricht zijn. Onderzoek naar sportdeelname en accommodatiegebruik in de toekomst in de provincies Limburg en Noord-Brabant (Van der Werff, Bakker & Hoekman, 2013; Bakker, Van der Werff & Hoekman, 2014) laat zien dat diverse regio's in deze provincies te maken krijgen met een forse daling van het aantal gebruikers van onder andere sporthallen en sportvelden. Dit is een ontwikkeling om rekening mee te houden en zal ook consequenties hebben voor de levensvatbaarheid van de sportverenigingen in de krimpregio's in de provincies Limburg en Noord-Brabant (zie tabel 2.1 en figuur 2.1).

Figuur 2.1 Ontwikkeling accommodatiegebruik Limburg – Procentuele toename ten opzichte van 2012 (>0) of afname (<0) van behoefte aan typen accommodaties

Bron: Van der Werff, Bakker & Hoekman (2013)

2.2 Leefbaarheid

Bij leefbaarheid spelen drie aspecten een belangrijke rol: de kwaliteit van de woonomgeving, de sociale samenhang en de veiligheid (zie paragraaf 1.4). Deze aspecten zijn op lokaal niveau een belangrijk onderwerp geworden, mede ingegeven door de uitbreiding van taken van de gemeente binnen het sociale domein. Bij leefbaarheidvraagstukken hechten gemeenten veel belang aan sport en in het bijzonder de sportvereniging. Zo blijkt bijvoorbeeld uit de collegeprogramma's van gemeenten dat verenigingen een grotere rol krijgen toegeschreven in het vergroten van de leefbaarheid (Hoekman & van der Bol, 2014). Daarnaast wordt in lokale beleidsdocumenten veel gerefereerd aan leefbaarheid bij besluitvorming rond het sluiten van gemeentelijke voorzieningen in krimpregio's. Over het algemeen wordt daarbij gesteld dat het sluiten van voorzieningen ten koste gaat van de leefbaarheid. In onderzoek wordt echter vastgesteld dat leefbaarheid niet alleen afhangt van voorzieningen (Gardenier, Nanninga, Reijn & Weijer, 2011) en wordt aangetoond dat voorzieningen slechts middelen zijn om te komen tot leefbare en vitale gemeenschappen (Geven e.a., 2011). Daarnaast is er divers onderzoek waarin gesteld wordt dat het sluiten van voorzieningen wellicht eerder een indicator is van de veranderde samenleving en vermindering van de leefbaarheid dan dat het de oorzaak is hiervan (Egelund & Laustsen, 2006). Leefbaarheid wordt namelijk individueel bepaald en het zijn dan ook de personen die lokaal het verschil maken, meer dan de voorzieningen.

Omdat leefbaarheid individueel wordt bepaald, verschilt het per persoon en per levensfase (Van der Wouw, Somers, Van Kooten, Out, 2014) hoe leefbaar iemand de omgeving ervaart. Zo zal het voor ouders met jongere kinderen belangrijk zijn dat jonge kinderen veilig buiten kunnen spelen en er een school en sportvereniging is, voor immobiele ouderen dat er zorgvoorzieningen in de buurt zijn en afgestemd beweegaanbod en is het voor jongeren belangrijk dat er studiemogelijkheden en perspectieven op een baan zijn en recreatiemogelijkheden. Leefbaarheid gaat dus vooral om het aansluiten bij de leefwereld en wensen van de burger, en daar lijken plattelandsgebieden nog altijd

goed in te slagen. Hoewel het voorzieningenniveau in de stad hoger is dan op het platteland, scoort de leefbaarheid op het platteland toch constant hoger dan de leefbaarheid in de stad. Dit wordt verklaard door de woonsituatie, de sociale participatie en de toegenomen mobiliteit (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Daarnaast laat de ontwikkeling in leefbaarheid zien dat bevolkingskrimp niet per definitie leidt tot leefbaarheidsproblemen. Uit een meting naar de ontwikkeling van leefbaarheid per gemeente over de periode 2010-2012 (figuur 2.2), blijkt dat de leefbaarheid in krimp- en anticipeergebieden constant of zelfs goed scoort. Deze (licht) positieve ontwikkeling lijkt vooral het gevolg te zijn van een verbetering van de veiligheid. Daar tegenover staat namelijk een verslechtering van de score op (sociale) samenhang. Verder is de verwachting dat de positieve leefbaarheidsontwikkeling in de krimpende kernen samenhangt met de economische situatie. In tijden van (landelijke) laagconjunctuur scoren de krimpgebieden beter (Leidemeijer & Schulenberg, 2013). Een mogelijke verklaring is dat de migratie naar de stad afneemt doordat daar ook weinig werk te vinden is. Tevens dient te worden opgemerkt dat de Leefbarometer vooral variaties in stedelijke problematieken weergeeft en plattelandsproblemen niet goed naar voren komen.

Figuur 2.2 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid per gemeente tussen 2010–2012

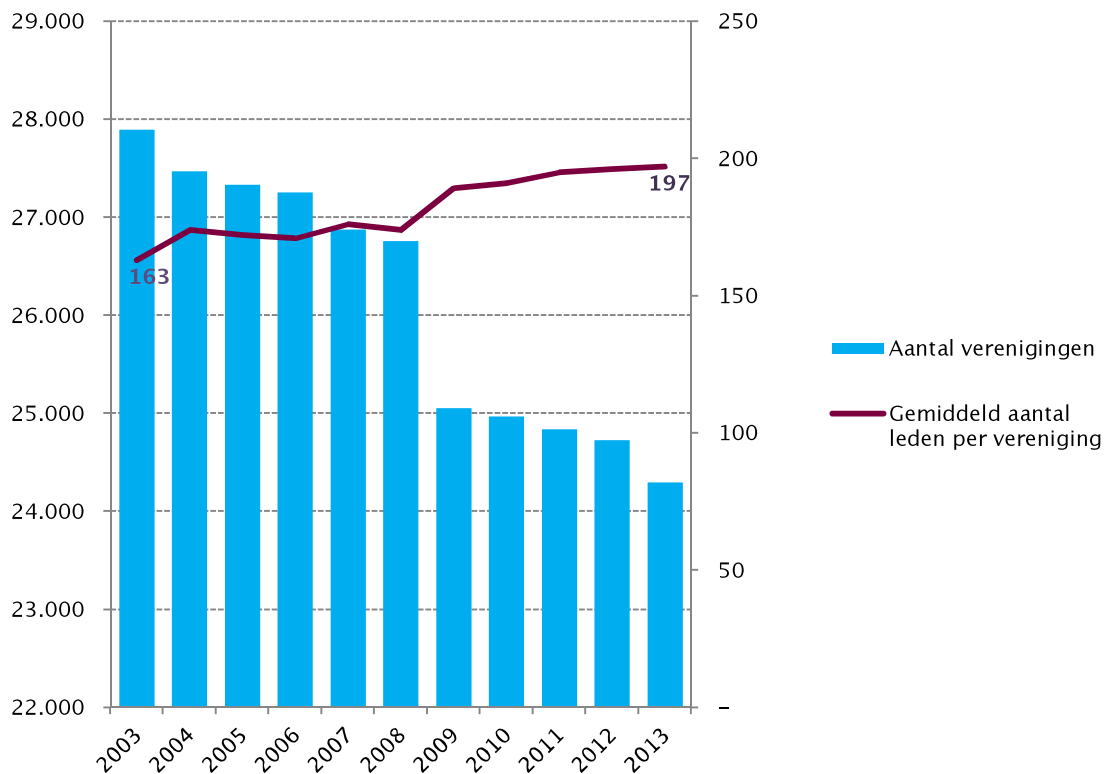
Bron: Leidemeijer & Schulenberg (2013). *Onderscheid in leefbaarheid. Ontwikkeling van de leefbaarheid 2010-2012.*

2.3 Sportverenigingen

Sportverenigingen zijn voor hun voortbestaan afhankelijk van de leden en de inzet van vrijwilligers. Vooral in krimpkeren is de verwachting dat verenigingen door de afname van het aantal leden als gevolg van de bevolkingsafname in het voortbestaan worden bedreigd. Het ontbreekt echter aan een totaaloverzicht van de ontwikkeling van sportverenigingen naar regio. Wel is het mogelijk om op basis van de ledentalstatistieken van NOC*NSF voor de periode 2003-2013 inzicht te geven in de ontwikkeling van het aantal sportverenigingen in Nederland. Deze dataset geeft inzicht in het aantal sportverenigingen dat is aangesloten bij de sportbonden die met NOC*NSF zijn verbonden. Dit levert een beeld op van de ontwikkeling van het aantal sportverenigingen en van het gemiddeld aantal leden per sportvereniging in deze periode (figuur 2.3).

Het aantal verenigingen dat is aangesloten bij NOC*NSF is de afgelopen 10 jaar gedaald van bijna 28.000 verenigingen in 2003 (27.896) naar ruim 24.000 in 2013 (24.299). Een afname van 3.600 verenigingen (ongeveer 13 procent) in 10 jaar tijd. Hierbij dient te worden opgemerkt dat een deel van die afname te wijten is aan een wijziging in richtlijnen voor de registratie die in 2009 is doorgevoerd. Dit neemt niet weg dat zowel de trendlijn tot 2008 als na 2009 een dalend karakter heeft.

Figuur 2.3 Aantal sportverenigingen in Nederland en gemiddeld aantal leden per vereniging (2003 – 2013).

Bron: NOC*NSF, Ledental NOC*NSF over 2003 t/m 2013

Noot: De trendbreuk in 2009 is het gevolg van een wijziging in de richtlijnen voor de ledenregistratie

Het gemiddeld aantal leden per vereniging laat een omgekeerde ontwikkeling zien. Waar het aantal verenigingen daalde, steeg de afgelopen 10 jaar het gemiddeld aantal leden per vereniging (figuur 2.3).

Dit suggereert dat met name de kleine verenigingen verdwijnen of de handen ineen slaan en daardoor groter worden.

Knelpunten sportverenigingen

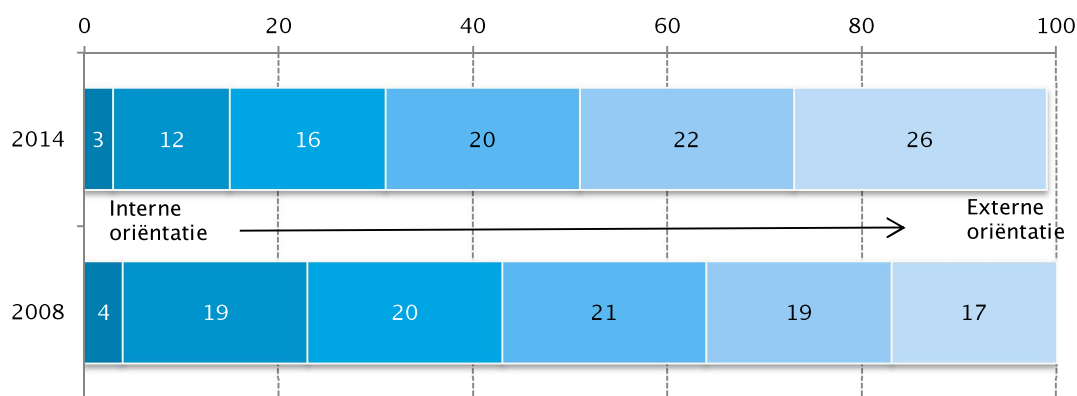
Op basis van de Verenigingsmonitor van het Mulier Instituut is het mogelijk om een overzicht te geven van de stand van zaken bij sportverenigingen in Nederland. Hieruit komt naar voren dat sportverenigingen in Nederland zich het meeste zorgen maken over de ontwikkeling van het ledenbestand, gevolgd door zorgen op het gebied van werving en behoud van (geschikt) kader en de financiële positie. Het zijn met name de kleine verenigingen (100 leden of minder) die zich zorgen maken over het ledenbestand. De grote verenigingen (meer dan 250 leden) ervaren met name knelpunten in de beschikbaarheid van het vrijwilligerskader. Kleine verenigingen zijn vaker in de minder stedelijke gebieden te vinden. In de sterk stedelijke gebieden zijn relatief vaker grotere verenigingen (> 250 leden) aanwezig. Hoewel veel verenigingen zich zorgen maken over de vrijwilligers/het kader, geeft 80 procent van de verenigingen aan over voldoende vrijwilligers te beschikken. In niet-stedelijke gebieden hebben verenigingen minder vacatures dan in sterk stedelijk gebied en lijkt het makkelijker om mensen te vinden die zich willen inzetten voor de sportvereniging. Dit sluit aan bij bevindingen van Vermeij, Hoekman en Steenbekkers (2014) die een grote bereidheid tot vrijwilligerswerk vaststelden voor dorpsbewoners die in hun eigen dorp sporten. De meeste verenigingen hebben voor de komende jaren een leden(groei)ambitie. In niet-stedelijk gebied zijn verenigingen daarin minder ambitieus en richten ze zich vooral op ledenbehoud. Twee derde van de verenigingen spreekt van een gezonde financiële positie. Dit neemt niet weg dat er een negatieve ontwikkeling zichtbaar is in de balans tussen inkomsten en uitgaven, met als gevolg dat verenigingen in de afgelopen jaren het eigen vermogen hebben moeten aanspreken om tekorten op te heffen (Van Kalmthout & Van der Werff, 2015). Dit kan problemen met zich mee brengen als gemeenten in de komende periode de uitgaven gaan terugbrengen en een grotere mate van zelfredzaamheid gaan verwachten van de sportverenigingen. In de beleidsuitvoering richten verenigingen zich met name op het werven en behouden van leden en vrijwilligers.

Maatschappelijke rol sportvereniging

Sportverenigingen worden niet alleen maar aangesproken op hun primaire functie van sportaanbieder, maar hen wordt ook steeds nadrukkelijker gevraagd om een bijdrage te leveren aan de uitvoering van landelijk en lokaal beleid en aan de realisatie van sportieve en maatschappelijke ambities (Hoekman & Van der Bol, 2014). Op basis van de Verenigingsmonitor van het Mulier Instituut stellen we vast dat verenigingen zich bewust lijken te zijn van hun maatschappelijke verantwoordelijkheden en oog hebben voor de functies die hen worden toegedicht. Zo vindt vier vijfde van de verenigingsbestuurders dat de sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben. De vraag is waar die verantwoordelijkheid uit bestaat. Een derde van verenigingsbestuurders vindt dat sportverenigingen er zijn om hun leden aangenaam te laten sporten en niet meer dan dat. Daaruit blijkt minder draagvlak voor een maatschappelijke rol. Het zijn met name grote verenigingen (meer dan 250 leden), de verenigingen met eigen accommodatie en kantine, verenigingen die betaalde krachten inzetten en verenigingen in stedelijke gebieden die vinden dat verenigingen een maatschappelijke functie hebben (zie ook Van Kalmthout, Hoekman & Van Es, 2015). Dit houdt vermoedelijk deels verband met de aanwezigheid van sociale problematieken in de omgeving van de verenigingen en de mogelijkheden die deze verenigingen hebben (grote verenigingen zijn meer aanwezig in stedelijk gebied) om hier met de eigen accommodatie of betaalde krachten inzet op te plegen.

Een deel van de verenigingen is in staat een ‘breder’ sportaanbod aan te bieden: een sportaanbod dat beter aansluit bij het leveren van een bijdrage aan maatschappelijke ambities. Langzaam zien we dat meer verenigingen verschuiven van een meer interne oriëntatie (gericht op het sportaanbod voor leden) naar een meer externe oriëntatie (verbreding van het (sport)aanbod/activiteiten voor leden en niet-leden en samenwerking met niet-sportorganisaties) (figuur 2.4). In 2014 kon een kwart van de verenigingen worden beschouwd als een club met een ‘breder’ sportaanbod en een oriëntatie die verder gaat dan de kerntaak van de sportvereniging. Ter vergelijking: in 2008 was dat 17 procent van de clubs.

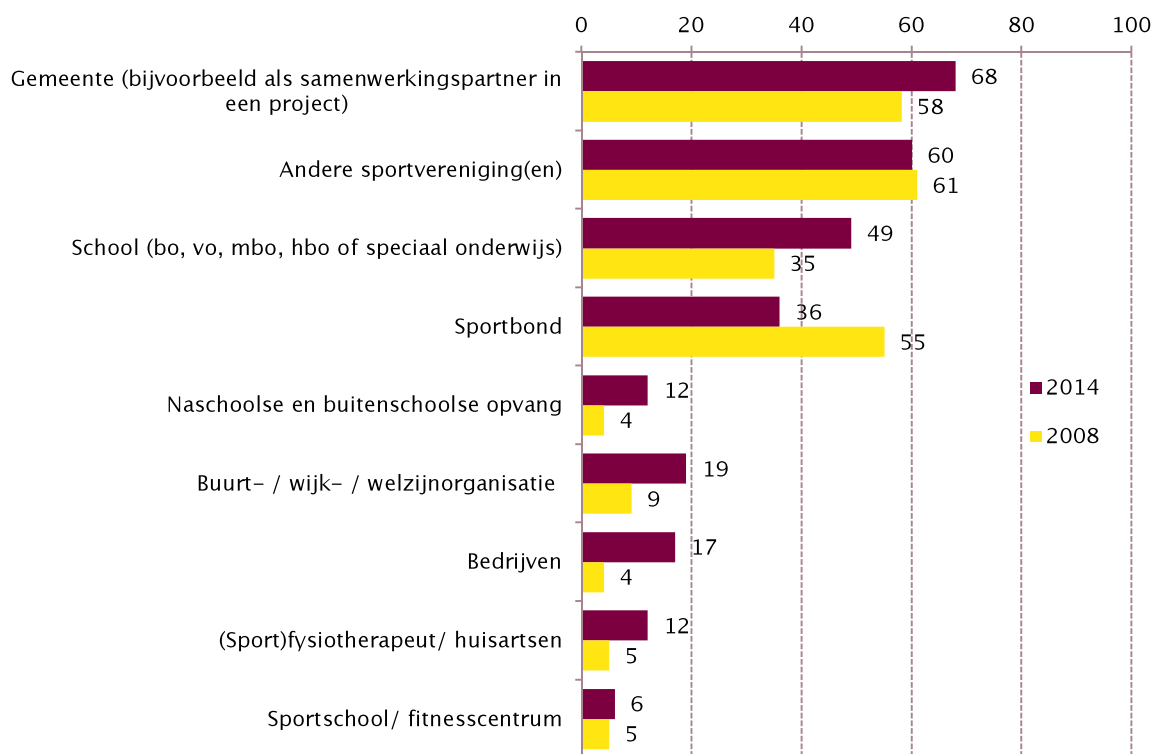
Figuur 2.4 Veranderende oriëntatie sportverenigingen (% verenigingen)

Bron: NOC*NSF/Mulier Instituut, Verenigingsmonitor 2008 en 2014

Het netwerk van de sportverenigingen breidt zich uit. Verenigingen werken samen met meer partijen. In 2008 werkte 79 procent van de verenigingen samen met andere organisaties (zie figuur 2.5). In 2014 is dat percentage tot negentig procent gestegen. De gemeente en andere sportverenigingen blijven belangrijke organisaties voor sportverenigingen om mee samen te werken. Maar naast deze meer traditionele, reguliere samenwerkingspartners zien we een toename in samenwerking met partijen die niet direct met de kerntaak van de sportvereniging zijn verbonden. Zo zijn meer verenigingen gaan samenwerken met (basis-)scholen, buurt- en welzijnsorganisaties, organisaties voor buitenschoolse opvang en bedrijven.

Figuur 2.5 Samenwerkingspartners verenigingen (basis = verenigingen die samenwerken, in procenten)

Bron: NOC*NSF/Mulier Instituut, Verenigingsmonitor 2008 en 2014

Verenigingen ontwikkelen een sterker lokaal netwerk waarbij de samenwerking met de sportbond minder is geworden. De samenwerking met de bond is vooral gericht op de kerntaak: de organisatie van het sportaanbod. Een mogelijke verklaring voor het grotere lokale netwerk van verenigingen is de inzet van de combinatiefunctionarissen (sinds 2008) en momenteel de buurtsportcoaches. Die inzet is gericht om te komen tot lokale samenwerking, verbinding tussen sport- en beweegaanbieders en organisaties in de sectoren onderwijs, cultuur, welzijn, zorg en bedrijfsleven. De ontwikkelingen in het lokale beleid in ogenschouw nemend, mag worden verwacht dat het netwerk van de sportverenigingen in de komende tijd nog verder zal veranderen en uitbreiden. Veel gemeenten verwachten op sport te bezuinigen en dan wordt met name gekeken naar het verhogen van tarieven, het aanpassen van subsidies van sportverenigingen en het doorvoeren van andere beheervormen (Hoekman, 2013). Dit zal van verenigingen de nodige creativiteit vragen, waarbij het voor de hand ligt dat samenwerking met andere organisaties wordt gezocht, bijvoorbeeld bij de realisatie van multifunctionele accommodaties. Ook bij de veranderingen in het sociale domein, de drie decentralisaties: arbeid (participatiewet), zorg (AWBZ en nieuwe WMO) en jeugdzorg, wordt vaak gekeken naar een rol voor sportverenigingen in combinatie met andere organisaties. Verder constateren we dat om de versnippering van accommodaties terug te brengen bij verenigingen, zeker in minder stedelijk gebied, wordt aangestuurd op verdergaande samenwerking met andere verenigingen.

2.4 Conclusies

- Een derde van de gemeenten wordt getroffen door de bevolkingskrimp, waardoor voorzieningen onder druk komen te staan. Minder gebruikers brengt het voortbestaan van de voorzieningen namelijk in gevaar.
- Door bevolkingskrimp en demografische verschuiving neemt het aantal leden van sportverenigingen in de toekomst, en hiermee ook het aantal gebruikers van de gemeentelijke sportaccommodaties, naar verwachting af.
- Het aantal sportverenigingen in Nederland is tussen 2003-2013 met 13% afgenomen, waarbij het gemiddeld aantal leden per sportvereniging met 20% is toegenomen. Dit suggereert dat de kleine sportverenigingen verdwijnen of de handen ineens slaan en hierdoor groter worden.
- Steeds meer sportverenigingen zijn zich bewust van de maatschappelijke rol en kennen een grotere mate van externe oriëntatie. De mate waarin sportverenigingen samenwerken met andere organisaties is toegenomen.
- Leefbaarheid is gemiddeld genomen beter beoordeeld op het platteland dan in stedelijke gebieden. Er is in de afgelopen jaren geen sprake van een waarneembare verslechtering van de leefbaarheid in de plattelandsgebieden, bijvoorbeeld als gevolg van de krimp.

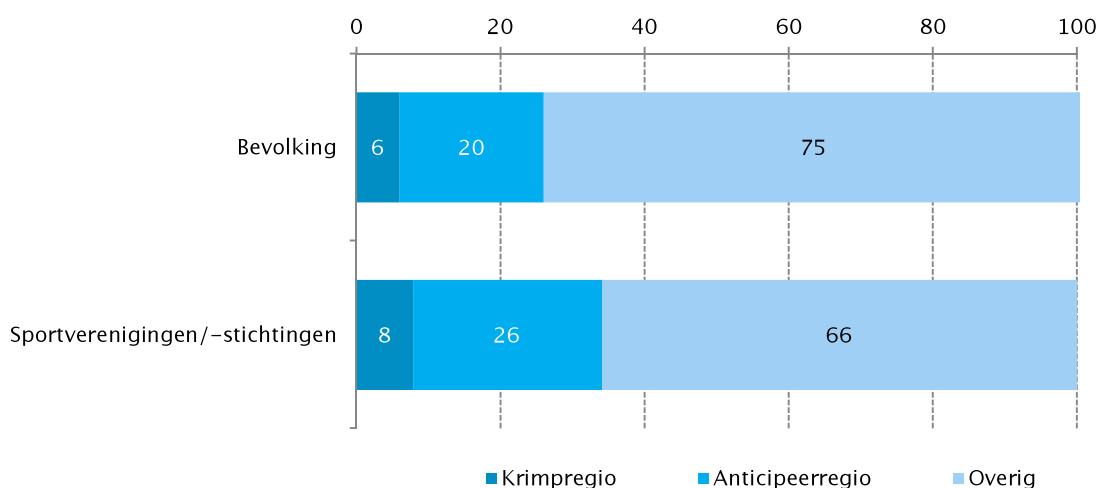
3. Sportverenigingen in krimpregio's

In het vorige hoofdstuk is een overzicht gegeven van de landelijke ontwikkeling in het aantal sportverenigingen, de knelpunten van sportverenigingen en hun lokale positie. In dit hoofdstuk zoomen we in op de aanwezigheid van sportverenigingen in krimp- en anticipeerregio's en bezien we voor diverse sporttakken de ontwikkeling die zich hierin heeft voorgedaan. Voor zover mogelijk wordt op de achtergronden van deze ontwikkeling ingegaan. Hiervoor benutten we de data van de KNVB, KNLTB, KNGU en Nevobo die beschikbaar zijn gesteld ten behoeve van dit onderzoek. Daarnaast is geput uit de gesprekken met de focusgroep en de literatuurstudie.

3.1 Huidige spreiding van sportverenigingen

Een kwart van de Nederlandse bevolking woont in een krimp- of anticipeerregio (figuur 3.1). Als dat wordt afgezet tegen de spreiding van de sportverenigingen, dan is de verwachting dat ook een kwart van de sportverenigingen/-stichtingen in deze regio's actief is. De verdeling van de sportverenigingen over het land laat echter zien dat relatief veel sportverenigingen aanwezig zijn in krimp- en anticipeerregio's. Een derde van alle sportverenigingen/-stichtingen is namelijk in een krimp- of anticipeerregio gevestigd. Dit suggereert dat in vergelijking met de andere regio's relatief veel sportaanbieders per hoofd van de bevolking in krimp-/anticipeerregio's aanwezig zijn.

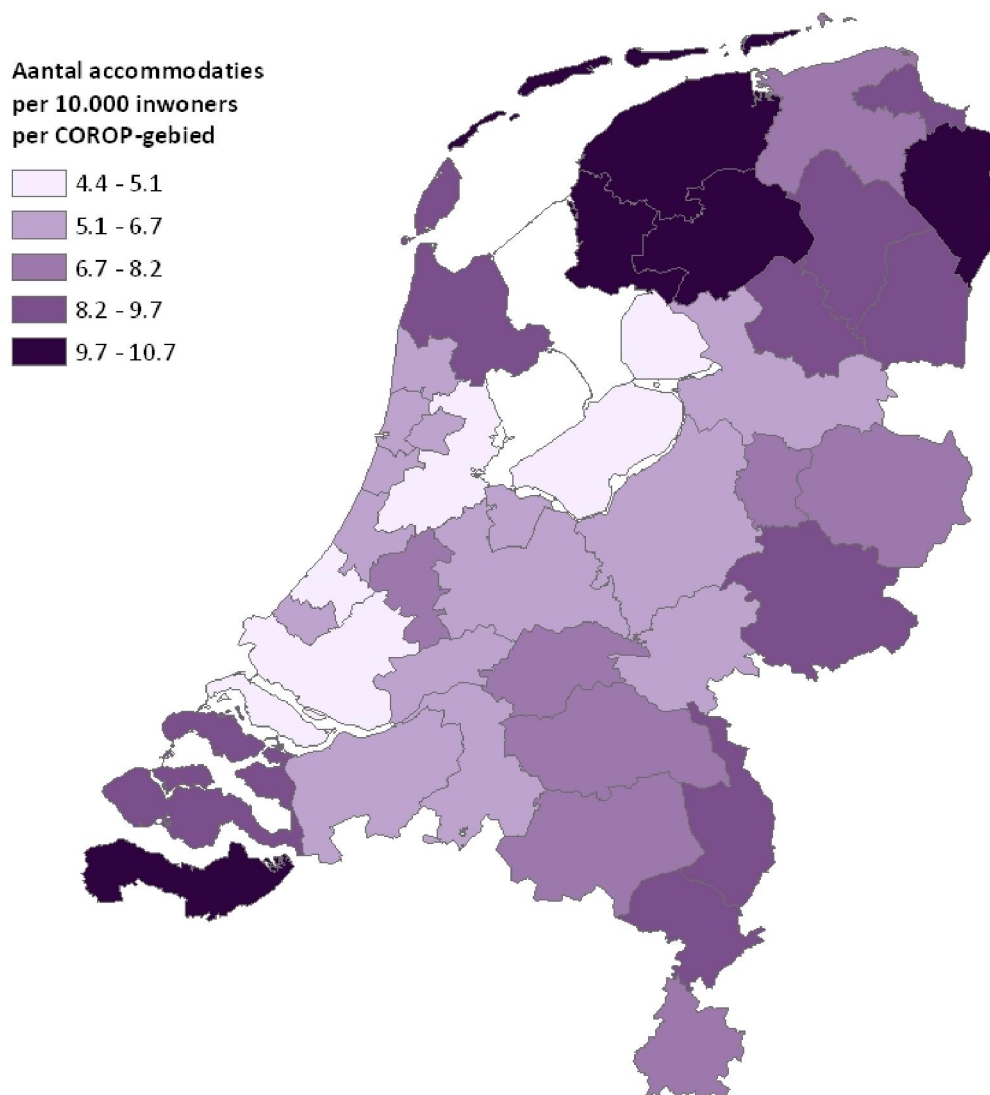
Figuur 3.1 Verdeling Nederlandse bevolking en sportverenigingen/-stichtingen naar regio (%)

Bron: Bevolkingcijfers CBS (2015) / Kamer van Koophandel registraties (januari 2015), bewerking Mulier Instituut

De spreiding van sportvoorzieningen in Nederland, waar sportverenigingen in de regel de hoofdgebruiker van zijn, toont een zelfde beeld voor krimp- en anticipeerregio's. In de krimp- en anticipeerregio's is het aantal sportvoorzieningen per 10.000 inwoners hoger in vergelijking met de andere regio's. Dit illustreert dat er relatief veel sportvoorzieningen in deze regio's aanwezig zijn.

Figuur 3.2 Aantal sportvoorzieningen per 10.000 inwoners per regio (2014)

Bron: Database SportAanbod (DSA) en bevolkingscijfers CBS

De uitkomsten wijzen geenszins op het verdwijnen van sportverenigingen uit deze regio's of een lager voorzieningenniveau in deze regio's. We constateren juist een goede vertegenwoordiging van voorzieningen in krimp- en anticepeerregio's. Gemeenten trachten zoveel als mogelijk sportvoorzieningen in de kleine kernen in stand te houden vanuit het oogpunt van leefbaarheid (Hoekman, 2013). Dit wordt geïllustreerd door de aanwezigheid van drie keer zoveel sportaccommodaties in niet-stedelijk gebied in vergelijking met zeer sterk stedelijk gebied (zie tabel 3.1). Desalniettemin is de afstand tot de dichtstbijzijnde sportvoorziening wel groter in niet-stedelijk gebied, door het rurale karakter en hiermee de uitgestrektheid van de gebieden in vergelijking met een stedelijke context. Dit neemt niet weg dat de gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde sportaccommodatie in de niet-stedelijke gebieden nog altijd minder dan een kilometer is (zie tabel 3.1). Ook in die gebieden kan van een goede bereikbaarheid van sportaccommodaties worden gesproken.

Tabel 3.1 Gemiddeld aantal accommodaties per 10.000 inwoners en gemiddelde afstand tot dichtstbijzijnde sportaccommodaties naar stedelijkheid (2014).

	Gem. aantal accommodaties per 10.000 inwoners	Gem. afstand (meters) naar dichtstbijzijnde accommodatie
Mate van stedelijkheid		
zeer sterk stedelijk	3,49	419
sterk stedelijk	5,22	543
matig stedelijk	6,07	629
weinig stedelijk	8,59	722
niet stedelijk	11,38	912

Bron: Database SportAanbod (DSA) en bevolkingscijfers CBS

Op basis van deze gegevens lijkt de aanwezigheid van sportverenigingen en spreiding van sportaccommodaties in krimpkeren op orde. Het gaat hierbij wel veelal om kleine verenigingen en kleinschalige sportaccommodaties, zo blijkt uit een specifieke analyse naar de spreiding van voetbalaccommodaties en leden van voetbalverenigingen (Romijn & Hoekman, 2013). Romijn en Hoekman (2013) stelden vast dat het aantal leden per veld lager was in de minder stedelijke regio's, mede door de aanwezigheid van voetbalverenigingen in nagenoeg alle kernen en de daaraan gekoppelde kleinschalige voetbalaccommodaties. Hierbij dringt zich de vraag op hoeveel leden per veld nodig zijn om de huur van de voetbalaccommodatie op te kunnen brengen of om de gemeentelijke investering in de sportaccommodatie te rechtvaardigen en welke afstand tot een accommodatie acceptabel is. Het is voor te stellen dat wanneer door krimp het aantal leden van in dit geval de voetbalverenigingen verder terugloopt, de vereniging moet besluiten tot samenwerking met andere verenigingen of ophoudt te bestaan. In de volgende paragraaf gaan we nader in op hetgeen bekend is over sportverenigingen die in de afgelopen vijf jaar bij diverse sportbonden zijn uitgeschreven.

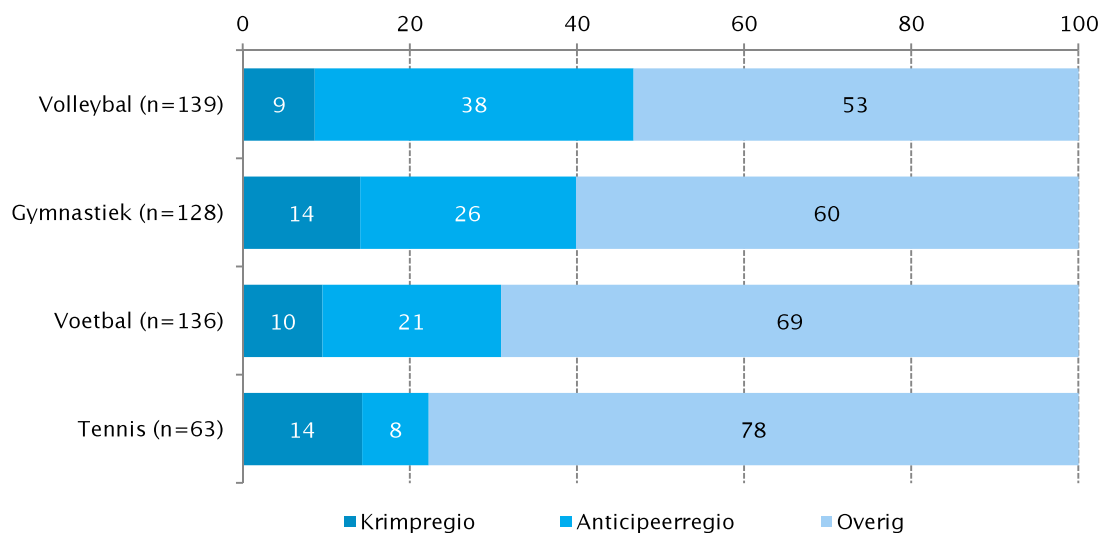
3.2 Uitgeschreven sportverenigingen 2010–2015

In krimp- en anticiperregio's zijn gemiddeld genomen veel, maar kleinere sportverenigingen. Dit neemt niet weg dat in de afgelopen jaren wel sprake kan zijn geweest van het verdwijnen van sportverenigingen in krimpgebieden. In hoofdstuk 2 is al vastgesteld dat er landelijk sprake is van een afname van het aantal sportverenigingen. Op basis van gegevens van diverse sportbonden wordt verder ingegaan op de uitgeschreven verenigingen en wordt getoond in hoeverre die uitschrijvingen in meer of mindere mate in de krimpregio's hebben plaatsgevonden.

Van het totaal aantal van 139 volleybalverenigingen dat de afgelopen vijf jaar is opgeheven, was bijna de helft in een krimp of anticipieerregio gevestigd (figuur 3.3). Bij de 128 opgeheven gymnastiekverenigingen lag twee vijfde van de verenigingen in een krimp-/anticipieerregio. Dit is relatief veel in vergelijking met de 133 opgeheven voetbalverenigingen. Daarvan ligt een derde in een krimp-/anticipieerregio. In vergelijking met de verdeling van de sportverenigingen over de verschillende regio's (zie figuur 3.1), een derde van de sportverenigingen ligt in een krimp-/anticipieerregio) komen uitschrijvingen van volleybal- en gymnastiekverenigingen relatief vaak voor in krimp-/anticipieerregio's. De uitgeschreven voetbalverenigingen volgen de landelijke verdeling van verenigingen. Met andere woorden: er is geen sprake van het in grotere mate verdwijnen van voetbalverenigingen in krimpkernen dan in andere delen van het land. Het lijkt er wel op dat voetbalverenigingen minder snel uit een krimp-/anticipieerregio verdwijnen in vergelijking met andere typen sportverenigingen. Dit is mogelijk te verklaren door de bredere functie van de voetbalclub in een kleine kern of de grotere populariteit van voetbal in vergelijking met andere sporten, waardoor voetbalverenigingen nog wel voldoende leden weten te trekken.

Voor tennisverenigingen geldt dat in de afgelopen vijf jaar relatief weinig verenigingen zijn opgeheven en dat daarnaast maar beperkt sprake was van het opheffen van verenigingen in krimp- of anticipieerregio's. Dit kan mogelijk gerelateerd zijn aan de relatief grote deelname van ouderen aan tennis, in vergelijking met de deelname van deze leeftijdsgroepen aan voetbal, volleybal en gymnastiek. Hierdoor heeft de ontgroening en vergrijzing in krimp- en anticipieerregio's voor tennis minder grote gevolgen dan voor voetbal, volleybal en gymnastiek.

Figuur 3.3 Opgeheven verenigingen Nevobo, KNGU, KNVB en KNLTB naar regio (%)

Bron: Ledenstatistiek Nevobo, KNGU, KNVB en KNLTB (2010-2014)

3.3 Oorzaak verdwijnen sportverenigingen

Door de bevolkingskrimp, ontgroening en vergrijzing kampen veel sportverenigingen met een teruglopend ledenaantal. Verenigingen maken zich dan ook de meeste zorgen over het ledenbestand (zie paragraaf 2.3). De aanwas van jeugd loopt terug waardoor de doorstroming van jeugd naar senioren

problematisch wordt en verenigingen steeds vaker moeite hebben om teams te vullen. Dit resulteert bij verenigingen in samenwerkingen met andere verenigingen om, zeker bij de jeugd, teams te kunnen samenstellen. Dit kan uiteindelijk uitmonden in een technische fusie, waarbij beide verenigingen samen verder gaan onder een andere naam, of een fusie waarbij de ene vereniging in een andere vereniging opgaat.

De sportbeleidsmedewerkers van gemeenten zien ledenafname als voornaamste reden waarom verenigingen verdwijnen, zo blijkt uit de gesprekken met de focusgroep. De omvang van verenigingen die al klein waren wordt zo gering dat zij niet meer de gewenste kwaliteit kunnen leveren en de leden niet meer voldoende variatie in niveau kunnen aanbieden. Bewoners kiezen om diverse redenen soms ook voor verenigingen buiten het dorp en zetten zich ook niet meer in voor de sportvereniging in het dorp. In zo'n geval valt het draagvlak voor de sportvereniging weg. Er zijn weinig leden en de resterende vrijwilligers moeten teveel doen om de vereniging draaiende te houden waardoor het bestaansrecht van de sportvereniging ter discussie komt te staan. Sommige verenigingen houden daarom op te bestaan, andere verenigingen fuseren om die reden.

“Meer mensen betekent een grotere diversiteit aan niveau waardoor er voor meer mensen een plekje te vinden is.” - Voorzitter (gefuseerde) korfbalvereniging

Voorafgaand aan de fusie stellen de verschillende verenigingen soms al gezamenlijke teams samen. Er wordt dan bijvoorbeeld een deel van het jaar in de ene kern getraind en het andere deel van het jaar in de andere kern. In een aantal gevallen wordt hier door de gemeente op aangestuurd om zo de hoge kosten van de kleinschalige sportaccommodaties terug te dringen en tot een meer effectieve inzet van de sportaccommodaties te komen. Uit de gesprekken met de focusgroep blijkt dat in de meeste gevallen de aanzet tot samenwerking vanuit de sportverenigingen zelf komt.

Naast het ledenaantal benoemen de deelnemers aan de focusgroep het gebrek aan kader als reden om samenwerking met andere verenigingen te zoeken. Het vinden van kader is lastig omdat ouders van kinderen steeds minder bij de verenigingen betrokken lijken. Zo komt in alle interviews naar voren dat ouders de sportvereniging vaak zien als een opvangmogelijkheid voor hun kinderen. Ze zetten de kinderen af bij de club en gaan iets voor zichzelf doen. Ook het feit dat in steeds meer gezinnen door beide ouders wordt gewerkt, wordt in de focusgroep als reden gegeven waarom mensen geen tijd hebben of willen maken om zich voor de vereniging in te zetten.

Het vrijwilligerskader wordt erg kwetsbaar omdat steeds minder mensen verantwoordelijk zijn voor het werk dat wordt gedaan. Sommige vrijwilligers hebben erg veel werk op hun bord liggen. En niet alleen bij hun vereniging, maar ook bij andere verenigingen in en buiten het dorp. De vraag die de respondenten zich stellen is wie deze belangrijke, maar kwetsbare vrijwilligers opvolgt omdat het in deze gemeenten vooral de ouderen en gepensioneerde mensen zijn die zich als vrijwilliger inzetten. Om de verenigingen efficiënter te organiseren en met minder kader af te kunnen, wordt gezocht naar samenwerkingen met andere verenigingen. Dat kan een vereniging in een andere kern zijn die dezelfde sport beoefent, maar dat kunnen ook andere verenigingen in of buiten de kern zijn. In de dorpen ontstaan steeds meer samenwerkingen tussen verschillende soorten verenigingen. Kantines en accommodaties verworden regelmatig tot multifunctionele ruimten waar allerlei verenigingen uit de kern hun plek weten te vinden. Soms leiden deze samenwerkingen uiteindelijk tot fusies waardoor verenigingen verdwijnen en nieuwe fusieverenigingen ontstaan.

In het adviesrapport ‘Grenzen aan kleine scholen’ van de Onderwijsraad (2013) komt naar voren dat wanneer wordt gekeken naar fusie of samenwerking als er problemen zijn om een school voort te laten bestaan, vaak de bestuurskracht van het bestuur van belang is. De kunde om samen tot creatieve en

innovatieve oplossingen voor krimpproblematiek te komen, staat of valt met een kundig bestuur. Ook daar waar het gaat om sportverenigingen, wordt in interviews vaak de onkunde van het bestuur als reden genoemd waarom verenigingen soms ophouden te bestaan of met opheffing worden bedreigd. Het is namelijk belangrijk dat een vereniging weet aan te sluiten bij de veranderende wensen van de bevolking.

“Sommige verenigingen realiseren zich dat het moeilijke tijden zijn en beraden zich op samenwerkingen en fusies, maar andere verenigingen kijken niet vooruit en hebben het idee dat het probleem hen niet raakt.” - Gebiedsregisseur van een gemeente

Aan de interviews namen vooral vooruitkijkende, actieve vertegenwoordigers van sportverenigingen deel. Zij zien het als een noodzaak om vooruit te kijken en te zien hoe de vereniging zich in de toekomst staande kan houden onder invloed van de veranderende demografische omstandigheden zoals ontgroening en vergrijzing.

“Een vereniging die zijn toekomst niet kent heeft geen bestaansrecht meer. Je kunt het wenden of keren, maar die krimp die zit er in de Achterhoek. Dat kun je als bedreiging zien maar ik denk, dat gaat toch niet over.” - Oud-bestuurslid later gefuseerde voetbalvereniging

Niet in alle kernen, maar wel in een groot aantal gemeenten vergrijzen ook de besturen. Dit vormt soms een belemmering om op de toekomst in te spelen.

“Je ziet wel dat daar waar een ouder bestuur is, dat daar wat minder nieuwe ideeën vandaan komen.”
- Vertegenwoordiger sportservice

Het is zaak om als bestuurder op tijd in te zien of je nog de juiste persoon op de juiste plek bent. Zo heeft het voetbalbestuur van een sportvereniging in de gemeente Schagen recent plaats gemaakt voor een jonger bestuur.

“Maar neem die social media die erbij komt, ik weet niet hoe dat allemaal werkt hoor!(...) Daar kan je wel tegenin gaan, maar daar moet je niet tegenin gaan, dan moet je, laat lekker gaan!” - Voorzitter voetbalvereniging

Belangrijk aandachtspunt hierbij is dat er wel mensen bereid moeten zijn om het over te nemen. Veelal is de vergrijzing van het bestuur deels te wijten aan een gebrek aan interesse bij anderen om een vrijwilligersfunctie binnen de vereniging te vervullen.

3.4 Conclusies

- Sportverenigingen zijn in krimp- en anticiperregio's goed vertegenwoordigd. Dit geldt ook voor het aantal sportaccommodaties in deze gebieden, al zijn de afstanden tot sportaccommodaties voor de inwoners weliswaar groter dan buiten deze regio's. De resultaten wijzen voornamelijk niet op het verdwijnen van sportverenigingen uit deze regio's of een lager voorzieningsniveau in deze regio's.
- Gemeenten blijken vanuit oogpunt van leefbaarheid een veelheid aan kleinschalige sportaccommodaties in krimp-kernen in stand te houden en de kosten hiervoor te dragen. Mede hierdoor is ook in niet-stedelijke gebieden de afstand naar de dichtstbijzijnde

sportaccommodatie gemiddeld genomen minder dan 1 kilometer. Dit neemt niet weg dat ook gemeenten aansturen op meer samenwerking tussen verenigingen en waar mogelijk tot fusies om de accommodatiekosten terug te brengen.

- In de afgelopen jaren zijn in krimp- en anticiperregio's vooral volleybalverenigingen en gymnastiekverenigingen bovenmatig opgeheven. Dit gaat niet op voor voetbalverenigingen, waar een vergelijkbaar aandeel uitschrijvingen in krimp- en anticiperregio's wordt genoteerd als in de rest van het land, en tennisvereniging die juist in mindere mate zijn verdwenen uit krimp- en anticiperregio's.
- De oorzaak van het opheffen van een vereniging in een krimp- of anticiperregio is veelal gelegen in het teruglopend aantal leden, vooral voor sporten die bij de jeugd populair zijn. Om een oplossing te vinden, wordt gekozen voor samenwerking of uiteindelijk een fusie met een andere vereniging. Mocht het aantal leden te ver teruglopen en hiermee het bestaansrecht en lokaal draagvlak voor de vereniging wegvallen, dan houdt de vereniging op te bestaan. De terugloop van leden komt enerzijds doordat in een krimpregio minder (jonge) mensen wonen en anderzijds doordat de dorpsbewoners kiezen voor een ander aanbod buiten het dorp dat beter bij hun eigen wensen (op niveau spelen, vriendjes spelen daar al, etc.) aansluit.
- Een goed vooruitstrevend bestuur met aandacht voor de behoeften van de dorpsbewoners is van groot belang voor het voortbestaan van de sportvereniging. Ook een sportvereniging in een dorp moet met zijn tijd meegaan en aandacht blijven houden voor de veranderende context waar het zich in bevindt.
- De geconstateerde daling van het aantal verenigingen in Nederland lijkt zich gemiddeld genomen evenveel voor te doen in krimp- en anticiperregio's als in andere delen van het land.

4. Leefbaarheid en sportverenigingen

In dit hoofdstuk gaan we in op de bijdrage die sportverenigingen leveren aan de leefbaarheid en in hoeverre het verdwijnen van een sportverenigingen in een krimpkeren van invloed is op de leefbaarheid. Hiervoor benutten we de literatuurstudie en de inhoud van de gesprekken met de focusgroep die als onderdeel van de vijf casestudies zijn gevoerd. Aan deze focusgroepen hebben onder andere beleidsambtenaren, verenigingsbestuurders, ondersteuners en vertegenwoordigers van belangenorganisaties deelgenomen. Daarnaast is gebruik gemaakt van het databestand Sociaal Vitaal Platteland 2011 van het SCP.

4.1 Belang van voorzieningen

Krimpkernen zijn overwegend dorpen, gelegen in plattelandsgebieden. In deze gebieden houdt de leefbaarheid weliswaar deels verband met het aantal voorzieningen, zoals scholen, winkels, pinautomaten en mogelijkheden om met het openbaar vervoer te reizen, maar blijkt op zich niet gestimuleerd te worden door voorzieningen te behouden. Wel dienen voorzieningen bereikbaar te blijven. De inwoners van deze gebieden hebben veelal bewust gekozen om in een dorp te wonen of zijn er geboren en gewend geraakt aan het voorzieningenniveau dat bij het dorp hoort. Onderzoek wijst uit dat inwoners van kleine dorpen mede hierdoor een lager voorzieningenniveau accepteren (Onderwijsraad, 2013). Veel mensen hebben een auto voor de deur en rijden zonder problemen een stukje verder om boodschappen te doen of om hun kinderen naar school te brengen. Onderzoek laat dan ook zien dat de aanwezigheid van voorzieningen als winkels en scholen niet direct van invloed is op de leefbaarheid in een kern (Gardenier e.a., 2011). De leefbaarheid in dorpen zonder school, doet bijvoorbeeld niet onder voor de leefbaarheid in dorpen met school omdat sociale verbanden op een andere manier worden vormgegeven (Onderwijsraad, 2015; Van de Wouw, De Kraker & Schellekens, 2011). Belangrijk is wel dat er mogelijkheden zijn om elkaar te blijven ontmoeten en sociale verbanden vorm te geven. Als er weinig gelegenheid is elkaar te ontmoeten, dan kan dit leiden tot een beperkte sociale binding van dorpsinwoners (Vermeij, 2015). Maar meer in het algemeen geldt dat schaarste en krimp van voorzieningen niet ten koste gaan van de sociale vitaliteit van een dorp (Vermeij, 2015). Schaarste kan bewoners juist aanzetten tot meer zelforganisatie waardoor de sociale binding toeneemt. Dit sluit aan op de lessen die Crooy (2015) trekt uit gesprekken met professionals die met krimp te maken hebben. Daarin komt naar voren dat krimp en het wegvallen van voorzieningen aanleiding zijn om tot nieuwe ideeën en herinrichting te komen.

Het voorgaande laat onverlet dat dorpsbewoners gewend en gehecht zijn aan de voorzieningen die er zijn. Op basis van de focusgroep gesprekken stellen we vast dat er meestal wel onrust ontstaat als er voorzieningen verdwijnen. Voor oudere, vaak minder mobiele mensen, is het belangrijk dat voorzieningen goed bereikbaar zijn. Aan voorzieningen zoals scholen en winkels wordt daarnaast een sociale functie toegekend. Zo wordt de supermarkt gezien als een centrale plek waar men elkaar ontmoet en waar wordt gecommuniceerd over wat in een dorp te doen is. Over het recent verdwijnen van een supermarkt zegt een respondent het volgende:

“Dat doet heel wat met het dorp want er valt een heel deel sociale samenhang weg” - Voorzitter korfbalvereniging

Mensen trekken weg en in navolging daarvan verdwijnen voorzieningen en komen (sport)verenigingen onder druk te staan. Het leven verdwijnt uit het dorp en daarmee het plezier waarmee en waarom

(oorspronkelijke) bewoners in het dorp wonen. Bewoners van kernen waar voorzieningen verdwijnen, maken zich zorgen over de aantrekkingskracht van het dorp op nieuwe bewoners. Zij denken dat mensen zich niet meer willen vestigen in dorpen waar geen voorzieningen zijn. Zo worden in één van de gemeenten nieuwe woningen in kernen gebouwd waar wel voorzieningen zijn. (Jonge) mensen uit andere kernen die een woning zoeken, gaan daar wonen en zo concentreert zich langzaam alles rond de kernen waar voorzieningen zijn. Ouderen die achterblijven in de leeglopende kernen, kunnen daardoor gevoelens van eenzaamheid ervaren.

“Vroeger zag ik mijn familieleden nog op straat lopen en nu zie ik ze niet meer op straat, dat voelt eenzaam. Nu zijn er de bezoeken, die niet spontaan geregeld zijn en dat is niet meer zoals het vroeger ging” - Beleidsadviseur Maatschappelijke Zaken

Het verdwijnen van voorzieningen mag dan op voorhand zorgen oproepen, maar meestal wordt dit gevolgd door acceptatie en vervolgens aanpassing aan de nieuwe situatie (Elshof & Bailey, 2015). Elshof en Bailey (2015) benoemen drie manieren waarop inwoners met het wegvallen van voorzieningen omgaan: (1) (gedeeltelijk) terugtrekken uit sociale leven in het dorp en mogelijk gebruik maken van faciliteiten in ander dorp, (2) het accepteren en het gedrag aanpassen aan de nieuwe situatie en actief blijven in de gemeenschap, en (3) zich laten gelden door het wegvallen van de voorziening niet te accepteren en zelf nieuwe dingen in gang te zetten om de teruggang van het voorzieningenniveau op te vangen. Dit onderstreept dat individuen hier andere keuzes in maken en dat zij ook anders denken over leefbaarheid en het belang van voorzieningen hierbij. Leefbaarheid is immers de subjectieve waardering van bewoners voor hun leefsituatie.

Het wegvallen van voorzieningen kan ook een positief effect hebben op het verenigingsleven omdat mensen zich hier op richten om de teruggang aan voorzieningenniveau op te vangen. Schaarste kan bewoners immers aanzetten tot zelforganisatie en hoeft hiermee niet ten koste te gaan van sociale vitaliteit van een gemeenschap (Vermeij, 2015). Ook in de gesprekken met de focusgroep komt duidelijk naar voren dat juist in de kleinste en meest afgelegen kernen waar weinig voorzieningen zijn, het verenigingsleven floreert en de mensen het meest tevreden zijn over de leefbaarheid van hun kern.

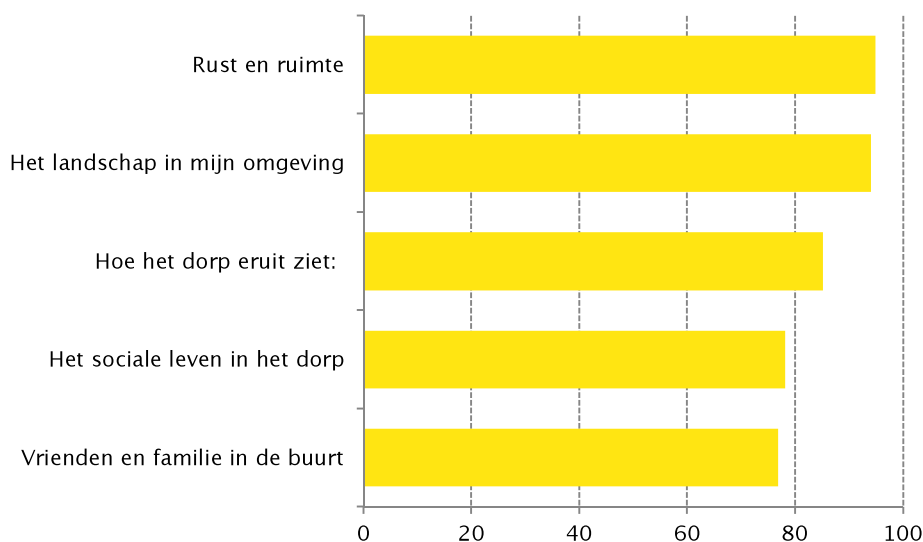
“Armoede verbreedert, rijkdom verwijderd” - Voorzitter dorpsbelangenvereniging

Mede hierdoor blijken verenigingen in staat om zichzelf lang in stand te houden en een belangrijke bijdrage te leveren aan de sociale cohesie in krimpgebieden. Daarentegen moeten ‘professionele’ voorzieningen zoals winkels, banken en scholen het opgeven omdat zij niet meer rendabel zijn. Mede omdat niet iedereen het even belangrijk vindt om deze voorzieningen in het dorp te hebben. Vermeij (2015) laat zien dat voorzieningen als winkels, cafe’s en dorpshuizen weliswaar gezien worden als ontmoetingsplek en daarmee belangrijk kunnen zijn voor de sociale cohesie, maar dat deze zeker niet door iedereen worden gebruikt. Minder dan de helft van de dorpsbewoners gebruikt de dorpswinkel voor de boodschappen, twee derde van de dorpsbewoners maken ondanks de aanwezigheid van horeca in het eigen dorp vaker gebruik van horeca buiten het dorp en slechts een klein deel (vooral ouderen en oorspronkelijke bewoners) van de dorpsbewoners maakt gebruik van dorpshuizen en gemeenschapsvoorzieningen. Mede door een toegenomen mobiliteit kijken ook dorpsbewoners nadrukkelijk over de grenzen van het eigen dorp. In sommige gevallen is het dorp vooral een plek om te wonen (woondorpen) en worden vrijetijdsactiviteiten buiten het dorp ondernomen (Vermeij, 2015). Dit blijkt ook uit analyses op het databestand van het onderzoek Sociaal Vitaal Platteland 2011, waar naar voren komt dat het sociale leven in het dorp voor het woonplezier van dorpsbewoners niet het meest

belangrijk is. De inwoners vinden voor het woonplezier 'rust en ruimte' en 'het landschap in de omgeving' belangrijker (zie figuur 4.1).

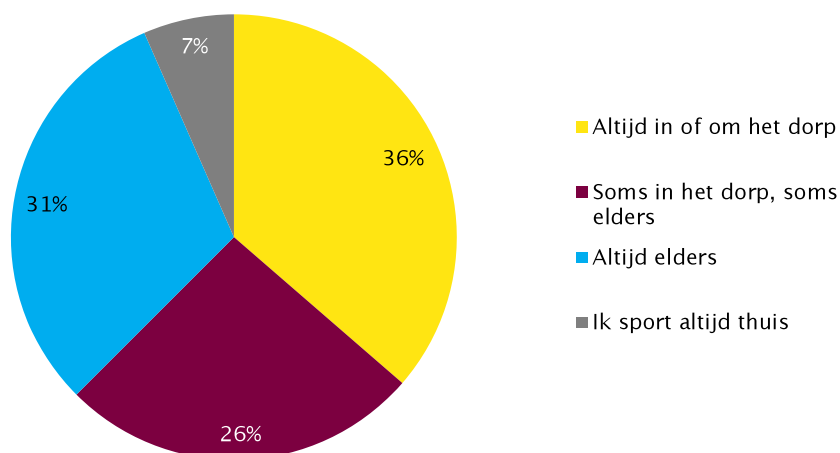
Figuur 4.1 Hoe belangrijk zijn de volgende zaken voor uw woonplezier? – (heel) belangrijk (in procenten)

Bron: SVP'11

Ook voor sportvoorzieningen geldt dat niet per definitie de voorzieningen in het dorp worden benut. Hoewel de meerderheid van de sporters in ieder geval een deel van de sportactiviteiten in of om het eigen dorp verricht, is toch een derde van de sportende dorpsbewoners alleen maar buiten het dorp actief (zie figuur x.x). De vraag is dan ook gerechtvaardigd hoe belangrijk bewoners het zelf vinden dat er sportverenigingen in het dorp zijn. Vermeij (2015) constateert dat de sportvereniging voor 40 procent van de dorpsbewoners weliswaar de belangrijkste plek is om mensen te ontmoeten, maar dat deze sportvereniging niet altijd in het dorp hoeft te liggen. Dit onderstreept enerzijds het belang van sportverenigingen voor dorpsbewoners, maar benadrukt anderzijds ook dat de leefwereld van dorpsbewoners verder reikt dan de grenzen van het eigen dorp en dat dorpsbewoners ook waarde kunnen ontlenen aan sportverenigingen buiten de dorpsgrenzen. Dit neemt niet weg dat de groep die in het eigen dorp sport, in grotere mate vrijwilligerswerk verricht voor de sportvereniging dan de groep die buiten het eigen dorp sport, of niet sport (Vermeij, Hoekman & Steenbekkers, 2014).

Figuur 4.2 Locatie van sportbeoefening van sportende dorpsbewoners (in procenten)

Bron: SVP'11

Op basis van een factoranalyse op het bestand Sociaal Vitaal Platteland stellen we vast dat inwoners die vinden dat de verenigingen in hun dorp bloeien, ook vaak van mening zijn dat het een gezellig dorp is, dat het goed wonen is, dat dorpsbewoners voor het dorp veel organiseren en dat dorpsbewoners initiatieven nemen om het dorp beter te maken (niet in figuur). Waar inwoners vinden dat verenigingen in het dorp niet bloeien, wordt ook vaak geantwoord dat de leefbaarheid in het dorp slecht is, dat het dorp weinig te bieden heeft en dat nieuwe initiatieven moeilijk tot stand komen. Dit gaat evenwel niet alleen om sportverenigingen, maar om alle typen verenigingen. Dit illustreert dat verenigingen, in de perceptie van de bewoners, van meerwaarde kunnen zijn en bij kunnen dragen aan de leefbaarheid die mensen ervaren. Voorwaarde is wel dat er ook mensen zijn die zich hier actief voor in willen zetten en zich verbonden voelen met het dorp en de inwoners. Als die interesse bij de inwoners van een dorp ontbreekt omdat ze bijvoorbeeld de voorkeur geven aan de keuzemogelijkheden die zich buiten het dorp bevinden, dan komt in het dorp weinig tot stand en heeft het dorp, zeker op termijn, weinig te bieden. Deze bevinding sluit aan bij onderzoek van Elshof en Bailey (2015) die stellen dat dorpen met een hoge mate van sociale binding en sociaal kapitaal vaak sluiting van voorzieningen als gevolg van bevolkingsdaling kunnen tegengaan of kunnen opvangen, en hiermee een hoger voorzieningenniveau weten te behouden en de sociale binding en sociaal kapitaal weten te versterken. Terwijl dorpen met een beperkte sociale binding en sociaal kapitaal niet in staat zijn om de sluiting van voorzieningen als gevolg van de bevolkingsdaling te voorkomen of op te vangen en hiermee de sociale binding en het sociaal kapitaal verder zien afnemen.

Alles beschouwend, stellen we dat voorzieningen van belang zijn voor de leefbaarheid van krimpkeren, maar dat personen meer dan voorzieningen het verschil maken. Krimp maakt gebieden kwetsbaar en het is deels afhankelijk van hoe de gemeenschap hierop reageert in hoeverre voorzieningen behouden kunnen blijven. Hoe belangrijker de voorziening is voor de subjectieve waardering van de leefbaarheid door de inwoners, hoe groter de kans dat mensen zich inzetten voor het behoud van de voorziening of nieuwe zaken in gang weten te zetten die bijdragen aan de leefbaarheid. Voorzieningen die niet meer aansluiten bij de veranderende wensen van de inwoners, en dus beperkt worden benut en lokaal geen

belangrijke positie innemen, verdwijnen. Het verdwijnen van deze voorzieningen heeft dan ook overwegend geen gevolgen voor de leefbaarheid omdat mensen aan andere zaken belang hechten voor de waardering van hun leefsituatie.

4.2 De maatschappelijke waarde van een sportvereniging

Waar het gaat om de specifieke waarde van de sportvereniging in hun dorp, worden door de respondenten in de casestudies drie verschillende waarden toegekend. Ook in de literatuur blijken dit de drie belangrijkste thema's in relatie tot de sportvereniging en leefbaarheid: gezondheid, identiteit en ontmoeting.

Gezondheid

Sporten draagt bij aan de gezondheid, in fysieke en geestelijke zin. Het heeft een positief effect op het zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelfbewustzijn (Campbell & Hausenblas, 2009, Van Bottenburg & Schuyt, 1996). Zo wordt sport als middel op dit vlak ook door een beleidsambtenaar sport gezien.

“Sport heeft te maken met ontmoeting, voorkoming van vereenzaming, zo lang mogelijk zelfredzaam blijven. Daarom is het belangrijk dat er een sportvereniging of sportgroep blijft” - Beleidsmedewerker sport

Toch komt in de gesprekken deze waarde vaak maar zijdelings naar voren. Dat sporten goed is voor de gezondheid geldt als vanzelfsprekend. Daar waar het ter sprake komt, wordt vooral de relatie tussen de gezondheid van ouderen en sport genoemd. Dit sluit aan bij de kennis uit onderzoek naar de motieven van ouderen om aan sport te doen, die namelijk meer dan bij jeugd is gericht op gezondheidsverbetering (Tiessen-Raaphorst, Verbeek, De Haan & Breedveld, 2010). Er zijn in veel kernen initiatieven om sport- en beweegaanbod voor ouderen te verzorgen. Soms wordt dit aangeboden door de plaatselijke gymnastiekvereniging, maar lang niet altijd wordt dit door verenigingen opgepakt. In meerdere gemeenten speelt de sportstimuleringsafdeling, met combinatiefunctionarissen of buurtsportcoaches, een rol bij het aanbieden van sport- en beweegaanbod voor deze doelgroep. Twee gemeenteambtenaren leggen de link naar de sportvereniging en denken dat de sportvereniging een rol kan spelen bij het verbeteren van de leefstijl van mensen. Bijvoorbeeld als het gaat om de Gezonde Sportkantine. De sportverenigingen moeten veelal nog nadenken over de manieren waarop zij op de vergrijzing in hun gemeente kunnen inspringen en aantrekkelijker kunnen worden voor met name de oudere leeftijdsgroepen.

“Met de vergrijzing van de bevolking moet je ook nadenken over of je dan niet wat andere dingen moet aanbieden, want dan gaat het veel meer over bewegen en gezond blijven en zo. En niet meer of je de 100 meter in 9,9 loopt. Dus sportverenigingen moeten ook nadenken hè, mijn doelgroepen veranderen, ik moet misschien met een ander aanbod komen” - Voorzitter verenigingsbelangen organisatie

Identiteit

In het themadossier sport en leefbaarheid, dat voortkomt uit het Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling, wordt gesteld dat met sport in eigen omgeving trots, een eigen identiteit en een wij-gevoel ontstaat. Dit zou de creativiteit en betrokkenheid van burgers vergroten en daarmee de leefbaarheid in een dorp of wijk.

In de dorpen waar sportaanbod is, lijkt het belangrijk ook te kunnen blijven sporten. Elke sportvereniging doet erg zijn best om zichzelf in stand te houden en sport in de kern te kunnen blijven

aanbieden. De voorzitter van een voetbalvereniging in de gemeente Ferwerderadiel zegt daarover dat hij erg moest wennen toen hij in deze gemeente kwam wonen. In zijn oude woonplaats fietste men vanuit verschillende kernen naar een sportaccommodatie die tussen alle kernen in lag. Maar de mensen in Ferwerderadiel zijn meer aan de grenzen van hun dorp gehecht en lijken daar niet over heen te willen. Dit komt ook in de andere casestudies naar voren. Daar waar je in een stad soms wel vijf kilometer naar een accommodatie aan de andere kant van de stad moet fietsen, vinden mensen het in deze gemeenten al ver als je een paar kilometer van de ene kern naar de andere kern moet fietsen. Bewoners denken dan ook vaak dat de drempel om te gaan en blijven sporten lager is als er een sportvereniging in hun eigen dorp is. Dit staat tegenover de indruk die tijdens alle gesprekken is ontstaan dat diversiteit in het sportaanbod in een kern niet heel belangrijk is. Als je een andere sport wil doen die in de eigen kern niet wordt aangeboden, dan ga je naar een ander dorp toe, zo maken gemeenteambtenaren en vertegenwoordigers van dorpsraden en sportverenigingen tijdens de groepsinterviews duidelijk. Een aantal respondenten denkt dat de wens om in eigen kern te sporten te maken heeft met eigenheid en eigen identiteit. Soms heerst binnen een bepaalde sporttak tussen de kernen ook nogal wat rivaliteit.

“Dus je gaat niet van de ene kern bij een club in de andere kern, want dat is bijna vloeken in de kerk, dus dat doe je dan niet.” - Beleidsadviseur Maatschappelijke Zaken

Het fuseren van een sportvereniging met een andere sportvereniging in een andere kern blijkt daarom vaak een verlies voor het dorp. Niet alleen omdat er sportaanbod verdwijnt, maar vooral omdat mensen het gevoel hebben dat er een stuk van hun eigen identiteit verdwijnt.

“[dat] was hun club weet je wel, en dat bestaat dan niet meer dus waarom zou je dan naar de fusieclub gaan?” - Bestuurslid dorpsbelangenvereniging

De geïnterviewde personen geven aan dat in kleine kernen veelal nog wel een voetbalvereniging actief is. Als er nog meer sportverenigingen zijn, dan is de voetbalvereniging vaak de grootste. Dit sluit aan bij de constatering in paragraaf 3.2 dat andere typen sportverenigingen eerder uit krimpkeren verdwijnen dan de voetbalverenigingen. Voetbalverenigingen zijn zeker als laatst overgebleven sportvereniging van groot belang. Niet alleen de leden, maar ook de ouders van leden, de oud-leden en toeschouwers voelen zich bij de vereniging betrokken. De voetbalclub is veelal de ontmoetingsplek in het dorp en dorpsbewoners identificeren zich sterk met de voetbalvereniging die vaak een belangrijk onderdeel van de identiteit van het dorp vormt. In zo'n geval is er voor de sportvereniging voldoende draagvlak en bestaansrecht. Op het moment dat de dorpsbewoners zich niet meer verbonden voelen met de sportvereniging en er zelf voor kiezen om elders te sporten, dan is de sportvereniging niet langer onderdeel van de dorpsidentiteit en verliest de sportvereniging op termijn haar bestaansrecht. Dat recht is ontleend aan de bereidheid van de dorpsbewoners om zich samen te verenigen in het dorp voor de betreffende sport.

Ontmoeting

Sociale structuur en sociale cohesie worden als belangrijke aspecten voor de leefbaarheid in een kern gezien. Binnen die structuur zijn sportverenigingen van grote maatschappelijke waarde (Van Alkemade e.a., 2014). Ook de respondenten kennen de (sport)vereniging een sterke sociale functie toe. Jonge en oude dorpsbewoners ontmoeten elkaar en dat wordt als zeer waardevol gezien voor de leefbaarheid in hun kern. Dit komt overeen met het idee dat de sportvereniging bijdraagt aan gemeenschapsvorming en geldt als ontmoetingsplek voor jong en oud, voor sporter en toeschouwer, tussen leden van de

vereniging zelf, maar ook tussen leden van verschillende verenigingen (Putnam, 2000; Van Bottenburg & Schuyt, 1996; Verweel & Wolterbeek, 2011). Als mensen met elkaar in contact worden gebracht op een (sport)vereniging, ontstaan in een dorp meer sociale verbanden (Verweel & Wolterbeek, 2011).

Deelname aan het dorpsleven en aan het verenigingsleven kan daarmee kennissen opleveren die hulp kunnen bieden als het nodig is. Deelname aan het verenigingsleven levert daarmee een belangrijke bijdrage aan het eigen welzijn (Vermeij, 2015).

Uit de interviews komt naar voren dat deze ontmoetingsfunctie voor de sportvereniging weliswaar heel belangrijk is voor de sociale samenhang in het dorp, maar dat het er vooral om gaat dat er een voorziening is waar men elkaar kan ontmoeten. Dat kan de sportvereniging zijn, maar dat kan ook heel goed een andere vereniging zijn, een school of bijvoorbeeld een supermarkt. De mogelijkheid elkaar te ontmoeten is belangrijker dan de aanwezigheid van een sportvereniging op zich. De sportvereniging kan wel de functie overnemen van voorzieningen die verdwijnen en lijkt een plek te zijn waar zelforganisatie plaatsvindt op het moment dat andere publieke of private voorzieningen verdwijnen. Dit sluit aan bij bevindingen van Crooy (2015) en Vermeij (2015) die nadrukkelijk benoemen dat schaarste leidt tot zelforganisatie en tot herinrichting van het aanbod.

“Waar vroeger een hele hoop rond de kerk georganiseerd was, is dat nu rond de sportvereniging.” - Voorzitter dorpsbelangen organisatie

De sportvereniging is daarmee één van de schakels die een dorp leefbaar maken. Een voorbeeld daarvan is het wegvallen van het eerste voetbalteam van een sportvereniging in een dorpskern in de gemeente Schagen. Dit had een grote impact op het dorp. Niet alleen was er voor de jongens die op zondag wilden voetballen niks te doen, ook het publiek had geen plek om naar toe te gaan en de middenstand zag met het wegvallen van een ‘derde helft’ de omzet dalen, vertelt de voetbalvoorzitter van de betreffende club. Om toch iets voor de dorpsjeugd te doen, deed hij de sportzaal en de verenigingskantine open zodat zij elkaar toch konden ontmoeten. Ook in Goeree-Overflakkee werd de sportkantine van een kern waar verder geen voorzieningen zoals cafés waren, een alternatieve ontmoetingsplek die door jong en oud wordt benut.

Aan de andere kant zijn er ook voorbeelden van kernen waar sportverenigingen geheel zijn verdwenen en waar ontmoetingsmogelijkheden in het dorp verdwijnen. Met het verdwijnen van mogelijkheden om elkaar te ontmoeten, te informeren en te mobiliseren bestaat het idee dat de gemeenschapszin ook afneemt. In dit kader geeft een bestuurslid van een dorpsbelangenvereniging aan dat mensen zich in die gebieden minder verbonden voelen met de kern en steeds vaker voor zichzelf kiezen, voor het individu in plaats van de leefbaarheid van het dorp. Immers, een reden van het verdwijnen van voorzieningen uit de kernen is het feit dat de bewoners van de kernen hier onvoldoende gebruik van maken. Mensen kiezen voor sportverenigingen waar zij zelf op een goed niveau kunnen sporten en voor scholen die hun kinderen de beste kwaliteit biedt, ook als dat betekent dat hiervoor gebruik moet worden gemaakt van het aanbod buiten de eigen kern. Het gevolg is dat de voorzieningen in de eigen kern vanzelf verdwijnen omdat er geen gebruik meer van wordt gemaakt of omdat het aantal gebruikers te klein is geworden om de voorziening te behouden. Dit doet zich voor bij sportverenigingen, maar ook bij scholen.

“Ouders kiezen voor het kind in plaats van het leefbaarheidverhaal. (...) Ouders die zeggen een klasje van drie kinderen dat vind ik niet goed voor mijn kind dan ga ik wel om het hoekje kijken.” - Oudbestuurslid later gefuseerde voetbalvereniging

In andere gemeenten wordt deze beweging ook met de individualisering van de samenleving in verband gebracht. Mensen kiezen vaker voor zichzelf en stellen zich vaker op als consument. Daarmee staat, net

als in de rest van Nederland, ook het vrijwilligerswerk onder druk.

Vermeij (2015) ziet wel dat bewoners van kleinere dorpen zich vaker voor lokale doelen inzetten dan bewoners van grotere dorpen. Een verklaring kan zijn dat voorzieningen en het verenigingsleven relatief zwaar leunen op de inwoners. Er moeten meer taken over minder mensen worden verdeeld. De vrijwilligers van sportverenigingen die deelnamen aan de interviews zijn hier een duidelijk voorbeeld van. Zij zijn bijna allemaal lid van meerdere verenigingen in en buiten de kern en verrichten ook daar vrijwilligerswerk.

“Zodra ik stop bij de ene vereniging, staat de andere vereniging op de stoep.” - Voorzitter voetbalvereniging

Uit het onderzoek van Vermeij (2015) blijkt verder dat vooral oorspronkelijke dorpsbewoners elkaar op de sportvereniging ontmoeten. Oorspronkelijke bewoners zouden zich vaker voor sportverenigingen inzetten en nieuwe bewoners zetten zich vaker als vrijwilliger voor meer functionele organisaties in (zoals school en kerk). Toch zien de geïnterviewde personen de sportvereniging juist voor nieuwe bewoners als een uitgelezen mogelijkheid om in de gemeenschap te integreren.

“Wat opvallend is is dat vrij veel ‘overkanters’ zich aanmelden als bestuurslid” - Contactfunctionaris verenigingen

Nieuwe en oorspronkelijke bewoners mengen zich via verenigingen. Door je als nieuwe bewoner van de gemeente voor een vereniging in te zetten, integreer je snel in de hechte lokale samenleving. Deelnemen aan het verenigingsleven is een makkelijke manier om aansluiting te vinden.

Op de sportverenigingen in de kleine kernen lijken zeer diverse doelgroepen elkaar te ontmoeten. Een sportvereniging verschilt ten opzichte van andersoortige verenigingen doordat een sportvereniging vaker jongeren aan zich weet te binden. Jongeren zijn vaker lid van een sportvereniging dan ouderen (Collard & Pulles 2014) en verrichten, vaker dan op andere gebieden, vrijwilligerswerk voor de sportvereniging (Van der Wouw e.a., 2014). In de interviews wordt door de vertegenwoordigers van de sportverenigingen relatief veel over jeugd en jongeren gesproken. Dat is de doelgroep waar de meeste aandacht naar uitgaat als het om sportverenigingen gaat. Ook de gemeenten focusten met de inzet van combinatiefunctionarissen in eerste instantie op deze doelgroep. Langzamerhand verschuift de focus naar ouderen in de gemeenten omdat de diverse partijen zich bewust zijn dat deze groep steeds groter wordt en belangrijk is voor de toekomst. Bij een blijvende focus op alleen de jeugd heeft een sportvereniging in een krimpkern minder bestaansrecht

4.3 Bestaansrecht sportverenigingen

In veel kernen bestaan nog één of meerdere sportverenigingen. De sportvereniging wordt in de verschillende kleine dorpskernen als belangrijke ontmoetingsplek gezien, zoals uit de vorige paragraaf blijkt. Verenigingen zijn zich daar veelal van bewust en proberen hun eigen vereniging koste wat kost in stand te houden. Daar waar bestuurders van de vereniging zich niet bewust zijn van deze functie, proberen dorpsraden hen daarop te wijzen en op die manier ervoor te zorgen dat een vereniging (deels) in een dorp blijft bestaan. In Limburg moeten adviseurs van de Vereniging Kleine Kernen Limburg (VKKL) sportverenigingen wat dat betreft nog vaak een spiegel voorhouden om hen te laten nadenken over hun positie en functie in het dorp.

“Sommige verenigingen zijn heel gericht op de sport zelf en beseffen zich niet dat zij een rol spelen in het dorp” - Adviseur VKKL

In kleine kernen worden meestal alleen de hoofdsporten van de regio aangeboden omdat alleen voor die sporten voldoende draagvlak in de vorm van aantal leden te realiseren is. Andere sportverenigingen hebben geen bestaansrecht omdat er onvoldoende mensen zijn die lid worden. Het gebrek aan diversiteit wordt door veel van de respondenten (vertegenwoordigers van gemeenten, dorpsraden én sportverenigingen) niet als een probleem gezien. Zij denken dat de inwoners over het algemeen met de verhouding tussen sportaanbod en sportbehoefte redelijk tevreden zijn. Een van de vertegenwoordigers van de gemeente zegt daarover dat er voor veel verschillende doelgroepen aanbod is en dat de gemeente geen vraag heeft gekregen over ander aanbod. In alle gesprekken komt naar voren dat er verspreid over de gemeenten een redelijk divers aanbod van sporten is en als het in de eigen kern niet wordt aangeboden, je het in een andere kern kunt vinden.

De vraag is of er daadwerkelijk voor alle mensen aanbod is. Over aanbod voor ouderen wordt door verschillende verenigingen en gemeenten nagedacht. Voetbalverenigingen bieden regelmatig 45+ voetbal aan en via gymnastiekverenigingen worden lessen voor ouderen gegeven. De groep meisjes en vrouwen is onderbelicht. In een van de gemeenten hadden de handbalverenigingen het moeilijk. Handbal wordt in deze dorpen vooral door vrouwen en meisjes beoefend. Op een omnisportvereniging waar de handbalafdeling werd opgeheven, gingen de meisjes met zijn allen voetballen. Op het moment dat de handbaltak weer opbloeide, gingen de meisjes weer handballen. Maar in het dorp waar de handbalvereniging nagenoeg ophield te bestaan, vertrokken de vrouwen en meisjes waarschijnlijk naar verenigingen in de buurt, gingen een andere sport beoefenen of stopten ze met sport. Ook voetbalverenigingen richten zich nu meer op meisjes- en vrouwenvoetbal, waardoor de mogelijkheden voor meisjes en vrouwen om bij een vereniging te sporten ook toenemen. Dit versterkt binnen de dorpen ook de positie van voetbalverenigingen.

Samenwerking en zelforganisatie

Verenigingen die het moeilijk hebben kennen twee opties: blijven doen wat zij altijd doen en proberen het zo lang mogelijk vol te houden of op zoek gaan naar nieuwe manieren om de vereniging toekomstbestendig te maken. Soms leidt dat laatste tot nieuwe initiatieven, zoals het aanspreken van nieuwe doelgroepen, en tot samenwerkingen. Bij beide opties (blijven doen wat je altijd deed óf op zoek naar manieren om als vereniging sterker te worden) speelt het bestuur een cruciale rol. Gebrek aan visie en starheid van het bestuur zorgen ervoor dat verenigingen in een negatieve spiraal terecht komen. Bestuurders die met visie naar hun vereniging en de toekomst kijken, zien soms mogelijkheden in samenwerkingen met andere clubs. Soms zijn sporttechnische argumenten de reden om naar samenwerkingen te zoeken, zoals in paragraaf 3.3 ter sprake kwam. Ook dan blijft samenwerken een soms moeizaam proces. Bestuurders willen graag hun eigen gebied bewaken en blijven behouden. In dat geval is het moeilijk om hen tot samenwerking te bewegen, zo heeft de voorzitter van een uiteindelijk gefuseerde voetbalclub ervaren. Ook respondenten uit andere gemeenten zien dat bestuurders zich erg vastklampen aan hun eigen identiteit en bang zijn die bij een samenwerking of fusie te verliezen. Dit is een proces dat uit de vereniging zelf moet komen en zich lastig door externen laat sturen.

Als er echt noodzaak is tot samenwerken, willen verenigingen uiteindelijk vaak wel. In veel gemeenten probeert de gemeente, mede door de noodzaak tot bezuinigingen, meer aan de sportvereniging zelf over te laten (bijvoorbeeld op het gebied van accommodatiebeheer) en minder subsidies toe te kennen of daar meer voor terug te verwachten (Hoekman & van der Bol, 2014). Gemeenten zijn door bezuinigingen niet meer in staat om verenigingen koste wat kost overeind te houden. Verenigingen moeten meer zelf oppakken en zelf hun vereniging draaiende houden. Als de vereniging dan

onvoldoende aansluit bij de behoefte van de dorpskern en een laag ledenaantal heeft, dan kan dat problemen geven. Op dat moment ontstaan ineens veel makkelijkere samenwerkingen tussen sportclubs onderling en tussen sportclubs en andersoortige verenigingen. Toch melden de geïnterviewden ook dat hierdoor een paar verenigingen in een moeilijke situatie zijn terechtgekomen, waarbij het overigens wel de vraag is of dat komt doordat het ledenaantal toch al erg klein was, de starheid van het bestuur dat niet wil veranderen, of doordat de subsidie wegvalt.

Als er geen acute noodzaak is, blijft het lastig om verenigingen vooruit te laten kijken en te laten samenwerken. Vooruitstrevende verenigingen, dorpsraden en gemeenten proberen samenwerkingen te stimuleren, maar uit de gesprekken blijkt dat dit vaak veel energie kost van de trekkers en dat het allerminst vanzelf gaat.

Als er voorzieningen wegvallen ontstaan soms wel nieuwe initiatieven. Vermeij (2015) zegt daarover dat door het gebrek aan voorzieningen bewoners zelf initiatief nemen om elkaar te ontmoeten. Omdat zij geen gebruik kunnen maken van bestaande ontmoetingsgelegenheden organiseren zij daar zelf iets voor. Een voorbeeld is het initiatief dat dorpsbewoners namen toen de supermarkt in hun dorp verdween. Zij regelden een bus waarmee ze met een groep ouderen wekelijks naar een andere gemeente reden om boodschappen te doen en koffie te drinken. Op die manier organiseerden zij zelf een sociaal moment in de week en behielden zij sociale samenhang. Toch blijkt uit de gesprekken met de focusgroep dat als er voorzieningen en verenigingen wegvallen, er niet altijd vanzelf mensen op staan die initiatief nemen. Mensen moeten geholpen worden en gefaciliteerd bij het creëren en uitvoeren van initiatieven en zolang er geen mensen met visie zijn, moeten dorpsraden en gemeenten dit stimuleren.

Daarbij speelt mee dat zodra gelegenheden om elkaar te ontmoeten verdwijnen, de gemeenschapszin afneemt en mensen dus ook minder geneigd zijn zich voor de gemeenschap in te zetten. Als mensen eenmaal gewend zijn dat een voorziening er niet (meer) is, is het lastig om iets op te zetten.

“Als het er is worden ze actief, als de mensen het niet zien wordt het alleen praten.” - Oud voorzitter voetbalvereniging

4.4 Conclusies

- Een sportvereniging heeft een sterke sociale functie in een dorp. De mogelijkheid elkaar te ontmoeten, de rol die sportverenigingen spelen bij het organiseren van (dorps)evenementen en festiviteiten en de mogelijkheid om mensen te mobiliseren en te informeren worden breed onderschreven. Echter, de sportvereniging staat daarbij in een dorp niet op zichzelf. Ook voorzieningen als de school, de supermarkt, het dorps huis en andere verenigingen kunnen deze functie vervullen. De mogelijkheid tot ontmoeting lijkt belangrijker dan de aanwezigheid van een sportvereniging per se.
- Een sportvereniging weet zichzelf door de zelforganisatie langer in stand te houden dan veel andere voorzieningen in een dorp, zoals winkels en scholen die bij een bepaalde ondergrens moeten sluiten omdat ze niet meer rendabel zijn. Dit maakt dat sportverenigingen van grote waarde zijn voor de sociale cohesie en daarmee de leefbaarheid in een dorpskern. Te meer, omdat sportverenigingen in staat zijn om veel verschillende doelgroepen te binden. Van jong tot oud kan men sporten en genieten van sport. Sportverenigingen hebben bovendien vaak een eigen kantine tot hun beschikking waarin leden en bezoekers van de sportvereniging elkaar kunnen ontmoeten, maar waar ook andere verenigingen een plek kunnen vinden zodat er veel dwarsverbanden ontstaan tussen mensen van verschillende verenigingen. Verenigingen moeten

zich dan wel open opstellen, samenwerkingen aangaan en aansluiting blijven houden bij de veranderende wensen van de inwoners.

- Het maatschappelijke belang van een sportvereniging in een dorp kan worden toegeschreven aan drie verschillende waarden: gezondheid, ontmoeting en identiteit. De mogelijkheid om in een dorp te sporten is belangrijk voor de gezondheid van de bevolking. Of dat via een vereniging gebeurt of via andere sportaanbieders speelt daarbij minder een rol. Een sportvereniging in een dorp kent een grote sociale waarde: het is een mogelijkheid voor ontmoeting. Daarnaast zorgt het voor een stuk dorpsidentiteit, een trots 'wij-gevoel'.
- Voor veel bewoners van kleine kernen lijkt het erg belangrijk om in de eigen kern te kunnen sporten. Mensen hechten aan de eigen (dorps)identiteit en het 'karakteristieke' dat zij in de vereniging terugvinden. Daarentegen, als een bepaalde sport niet in het dorp wordt aangeboden dan lijken inwoners het geen probleem te vinden om naar een andere kern te rijden om hun sport te beoefenen. Dat kan te maken hebben met de beperkte verwachtingen die dorpsbewoners hebben over het voorzieningenniveau in een dorp.
- Voor het woonplezier van de dorpsbewoners is het sociale leven van het dorp niet het meest belangrijk. De dorpsbewoners zijn ook voor de invulling van de vrije tijd vooral buiten het dorp georiënteerd. Hoewel voor de sport de meerderheid van de sporters in ieder geval een deel van de sportactiviteiten in of om het eigen dorp verricht, is toch een derde van de sportende dorpsbewoners alleen buiten het dorp actief.
- Voorzieningen en het verenigingsleven zijn van belang voor de leefbaarheid van een dorp. Schaarste van voorzieningen kan inwoners ook aanzetten tot meer zelforganisatie waardoor de sociale binding en hiermee de leefbaarheid toeneemt. Belangrijk hierbij is wel dat al sprake is van sociale binding en een actieve gemeenschap.

5. Slotbeschouwing

In dit laatste hoofdstuk brengen we de bevindingen in samenhang bijeen en geven daarmee antwoord op de twee onderzoeksvragen die in dit onderzoek centraal staan:

1. In welke mate is sprake van het verdwijnen van sportverenigingen uit krimpkeren, en indien hier sprake van is: welke oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen?
2. Wat is het belang van de aanwezigheid van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkeren?

Sportverenigingen aanwezig in krimpkeren

Krimpkeren kennen een goede vertegenwoordiging van sportverenigingen. Op basis van het aantal inwoners zijn sportverenigingen en sportaccommodaties in krimp- en anticiperregio's voldoende aanwezig. Daarnaast is ook de gemiddelde afstand naar de dichtstbijzijnde sportaccommodatie in niet-stedelijke gebieden goed te noemen, met een gemiddelde afstand van minder dan 1 kilometer. Vooral voetbalverenigingen en tennisverenigingen zijn goed in deze gebieden vertegenwoordigd en weten zich verzekerd van voldoende belangstelling om te blijven voortbestaan. In de afgelopen jaren is zichtbaar geworden dat verenigingen van andere sporttakken meer moeite hebben om zich in krimp- en anticiperregio's te handhaven. In dit onderzoek stellen we vast dat volleybalverenigingen en gymnastiekverenigingen meer dan gemiddeld zijn verdwenen uit krimp- en anticiperregio's. Waar voetbalverenigingen door de hoge participatiegraad en tennisverenigingen door de populariteit bij oudere leeftijdsgroepen nog overeind kunnen blijven, lijken verenigingen van sporttakken met een lagere participatiegraad en oriëntatie op de jeugd door de krimp in het voortbestaan te worden bedreigd. Hiermee neemt de keuzemogelijkheid in de kern weliswaar af, maar blijft er veelal nog wel een sportvereniging behouden. Voorbeelden waar alle sportverenigingen uit een kern zijn verdwenen, blijken redelijk zeldzaam te zijn.

Minder sportverenigingen door fusies en kritische consument

De daling in het aantal verenigingen in de krimpregio's wordt deels veroorzaakt door fusies van sportverenigingen. Door teruglopende ledenaantallen wordt een fusie als een goede oplossing gezien om daarmee samen weer voldoende slagkracht te hebben en iedereen op zijn eigen niveau te kunnen laten sporten. Over het algemeen komt dit initiatief van de sportverenigingen zelf, mogelijk wel mede door de gemeente geïnitieerd. Dit gebeurt overigens niet alleen in krimpregio's, ook in andere delen van het land zijn fusies van sportverenigingen één van de oorzaken van de daling van het aantal verenigingen in Nederland. Daarnaast speelt mee dat sportverenigingen in krimpregio's het bestaansrecht verliezen doordat de inwoners als kritische consument een weloverwogen keuze maken voor een andere, verder weg liggende, sportvereniging vanwege het speelniveau, de faciliteiten, vriendjes die daar spelen of andere redenen. De sportvereniging in het dorp verliest dan het lokale draagvlak en weet het dorp niet langer aan zich te binden en houdt naar verloop van tijd als gevolg van het gebrek aan voldoende leden en/of vrijwilligers op te bestaan. Het is van belang dat verenigingen anticiperen op de veranderende wensen van de inwoners en hiermee lokaal voldoende verankerd zijn. Hierbij helpt het om samenwerkingen aan te gaan met andere lokale organisaties, aansluitend op de 'open club' gedachte (Van Kalmthout e.a., 2015) en de sportdorpen (Hendriksma, 2014).

Sportvereniging draagt bij aan leefbaarheid

In een kleine kern zijn voorzieningen waar mensen elkaar kunnen ontmoeten van groot belang voor de leefbaarheid. De sportvereniging is zo'n voorziening waar diverse groepen van de samenleving samen komen, zowel als actieve deelnemer aan sport, als vrijwilliger in de sport en als toeschouwer van de

sportactiviteit. Sportverenigingen zijn vaak één van de laatste ontmoetingsplekken die nog in een dorp overblijven nadat winkels en scholen zijn verdwenen omdat ze niet meer rendabel zijn. Hiermee neemt de sportvereniging in de meeste gevallen een belangrijke plek in binnen het lokale sociale speelveld. Dit komt mede doordat het voortbestaan van de verenigingen in handen ligt van de dorpsbewoners zelf. De vrijwillige inzet van de dorpsbewoners is immers nodig voor de instandhouding van de sportvereniging. We zien dan ook dat sporters meer vrijwilligerswerk verrichten bij de sportvereniging als ze in hun eigen dorp kunnen sporten (Vermeij e.a. 2015). Mochten sportverenigingen verdwijnen, dan is dit deels het gevolg van de beperkte bereidheid van de samenleving om zich voor het behoud van de vereniging in te zetten. In zo'n geval is de sportverenigingen van mindere waarde voor de leefbaarheid en achten de inwoners andere zaken voor de leefbaarheid van belang.

Meer dan een sportvereniging

Om als sportvereniging lokaal van onmisbare betekenis te zijn, is het van belang om meer te zijn dan enkel een sportvereniging die een sportactiviteit verzorgt. Het is van belang dat aandacht is voor alle groepen in de samenleving en dat nadrukkelijk ook aandacht uitgaat naar de in omvang toenemende groep ouderen die minder worden bereikt met het reguliere aanbod van een sportvereniging. De 'open-club' gedachte of de gekozen insteek van 'sportdorpen' bieden mogelijkheden om sportverenigingen in krimpregio's lokaal een sterkere positie te bezorgen en hiermee een grotere kans op voortbestaan te geven. Ondersteuningsorganisaties spelen een belangrijke rol om verenigingen bewust te maken van de maatschappelijke functie die zij in een dorp vervullen of zouden kunnen vervullen. Hierbij kan extra aandacht uitgaan naar de mogelijkheden voor verenigingen in de ontwikkeling naar een open club. Daarnaast is het van belang dat de vereniging hier open voor staat en een capabel en daadkrachtig bestuur met een duidelijke visie heeft, met voldoende draagvlak binnen de vereniging om de transformatie vorm te geven.

Hiernaast krijgen sportverenigingen in veel gemeenten te maken met een grotere takenlast als gevolg van gemeentelijk beleid gericht op het vergroten van de zelfwerkzaamheid. Sportverenigingen moeten in veel gevallen meer beheertaken of onderhoudstaken voor hun rekening nemen. De vraag is of verenigingen dit aankunnen en voldoende (deskundige) vrijwilligers kunnen vinden om deze extra taken, naast het versterken van de maatschappelijke rol, voor hun rekening te nemen.

Toekomstperspectief

Tot op heden is geen sprake van een verslechtering van de leefbaarheid in krimpkeren en maar beperkt sprake van het verdwijnen van sportverenigingen uit deze gebieden. Het verdwijnen van sportverenigingen doet zich in krimpkeren niet meer voor dan in andere delen van het land. Vooralsnog kennen ook de krimp- en anticiperregio's een goede sportinfrastructuur en diverse sportverenigingen die aan de leefbaarheid van deze regio's bijdragen. De vraag is echter hoe dit zich in de toekomst gaat ontwikkelen. Door de krimp en vergrijzing enerzijds en de financiële positie van gemeenten anderzijds staan sportverenigingen nog voor uitdagende tijden. De aanwas van nieuwe leden zal moeilijker gaan en de gemeentelijke bijdrage zal vermoedelijk teruglopen, met daarnaast een overheveling van een deel van de onderhouds- en beheertaken naar de vereniging. Niet alle verenigingen zullen zich hierin staande kunnen houden, waardoor de vraag hoe het er voor staat met sportverenigingen in de krimp- en anticiperregio's ook in de komende jaren actueel blijft.

Referenties

- Bakker, S., Van der Werff, H. & Hoekman, R. (2014). *Sportdeelname en accommodatiegebruik in Noord-Brabant. Onderzoek naar de huidige en toekomstige sportdeelname en het huidige en toekomstige accommodatiegebruik*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Bijker, R.A. (2013). *Migration to less popular rural areas. The characteristics, motivations and search process of migrants*. Groningen: University of Groningen.
- Campbell, A. & Hausenblas, H.A. (2009). Effect of exercise interventions on body image: a meta-analysis. *Journal of Health Psychology*, 14, 780-793.
- Collard, D.C.M. & Pulles, I. (2014). *Sportdeelname 2013*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Crooy, I. (2015). *Groot dromen, klein beginnen*. Den Haag: Platform 31.
- De Hart, J., Knol, F., Maas-de Waal, C. & Roes, T. (2002). *Zekere banden: sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Egelund, N. & Laustsen, H. (2006). School closure: What are the consequences for the local society? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(4), 429-439.
- Elshof, H., & Bailey, A. (2015). The role of responses to experiences of rural population decline in the social capital of families. *The Journal of Rural and Community Development*, 10(1), 72-93.
- Gardenier, J.D., Nanninga, M., Van Reijn, H. & Weijer, A. (2011). *Leven in de leegte: Leefbaarheid in Noord Groningen anno 2010*. Groningen: Stichting Bedreigd Bestaan.
- Geven e.a. (2011). *Krimp: het nieuwe groeien. Positionpaper over leefbaarheid en voorzieningen in krimpgebieden*. Arnhem: Biblioservice Gelderland
- Hendriksma, M. (2014). Sportdorpen succesvol tegen krimp. Binnenlands Bestuur 9 juni 2014 <http://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/nieuws/sportdorpen-succesvol-tegen-krimp.9392592.lynkx> (geraadpleegd op 30 juni 2015)
- Hoekman, R. & Van der Bol, P. (2014). *Sport in collegeprogramma's 2014. Van armoedebeleid tot zelfredzaamheid*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hoekman, R. (2013). *Recessiepeiling gemeenten 2013: doorwerking economische recessie op gemeentelijk sportbudget*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Huijgen, G. & Hulshof, M. (2012). *Veldwerkverslag Survey Sociaal Vitaal Platteland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Leidelmeijer, K. en Schulenberg (2013). *Onderscheid in leefbaarheid. Ontwikkeling van de leefbaarheid 2010-2012*. Amsterdam: RIGO en Atlas voor gemeenten.
- Ministerie van BZK (2011). Brief van de minister van BZK aan de Tweede Kamer 'Geografisch afbakening van de anticipeergebieden'.

- Onderwijsraad (2013). *Grenzen aan kleine scholen. Sterk en pluriform onderwijs in tijden van krimp: adviesrapport*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rijksoverheid (2015). *Aanpak bevolkingsdaling*. Verkregen op 29 juni, via: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bevolkingskrimp/aanpak-bevolkingsdaling>.
- Romijn, D. & Hoekman, R. (2013). Ruimte voor voetbal. In Hoekman, R., Hoenderkamp, K. & Van der Poel, H. (red.) (2013). *Sportaccommodaties in beeld*. Arko Sports Media/Mulier Instituut: Nieuwegein/Utrecht
- Ruijsbroek, A., Uiters, E., Den Broeder, L., Kruize, H., Van der Lucht, F., Giesbers, H. & Spijkerman, A. (2015). *Leefomgeving, gezondheid en zorg in de noordelijke krimpregio's: factsheet*. Bilthoven: RIVM.
- Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.) (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tiessen-Raaphorst, A., Verbeek, D., De Haan, J. & Breedveld, K. (2010). *Rapportage sport 2010. Sport: een leven lang*. Den Haag/'s- Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Van Alkemade, J., Avric, B., Arends, H., Kunen, M., Veerman, H. & Gillieron, R. (2014). *Themadossier sport en leefbaarheid in krimp- en anticiperregio's*. Utrecht/Ede/Arnhem: Movisie/ NISB/ NOC*NSF.
- Van Bottenburg, M. & Schuyt, K. (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF.
- Van Dam, F., De Groot, C. & Verwest, F. (2006). *Krimp en ruimte. Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.
- Van der Wouw, D., De Kraker, P. & Schellekens, H. (2011). *Sluit de basisschool: sluit het dorp? De basisschool als hart van leefbaarheid*. Middelburg: Scoop.
- Van der Werff, H., Bakker, S. & Hoekman, R. (2013). *Sportdeelname en accommodatiegebruik in Limburg. Onderzoek naar de huidige en toekomstige sportdeelname en het accommodatiegebruik in de provincie Limburg*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Van der Wouw, D., Somers, N., Van Kooten, P. & Out, N. (2014). *Staat van Zeeland 2013. Zeeland in tijden van crisis*. Middelburg, Scoop.
- Van Kalmthout, J. & Van der Werff, H. (2015). *Ontwikkeling financiën sportverenigingen. Factsheet 2015/4*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Van Kalmthout, J., Hoekman, R. & Van Es, V. (2015). *Maatschappelijke functie sportverenigingen in Gelderland: ontwikkelingsrichtingen voor Provincie Gelderland*. Utrecht: Mulier Instituut.

- Vermeij, L. (2015). *Dichtbij huis. Lokale binding en inzet van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L., Hoekman, R. & Steenbekkers, A. (2014). Hoe ver gaan dorpsbewoners voor de sport? *Vrijtijdstudies*, 32(1), 7-18.
- Verweel, P. & Wolterbeek, N. (2011). *De alledaagse kracht van sport*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep

Leden van de klankbordgroep:

- GSF, Hans Lubbers
- Huis voor de Sport Groningen, Jack Kamminga
- Huis voor de Sport Limburg, Jorg Eijssen
- KNLTB, Danny van Deventer
- KNVB, Pascal Kamperman
- Ministerie van VWS, Marieke den Breejen
- Movisie, Ronald Hetem
- Nevobo, Teun Jan Scheer
- NOC*NSF, Bas van der Heijden
- SCP, Lotte Vermeij
- Sport Fryslan, Lammert Bosma
- Sportservice Noord-Brabant, Edwin Kleiboer
- Sportservice Noord-Holland, Bart Ploeger
- VSG, Ronald Huijser

Bijlage 2 Geïnterviewde personen

Bronckhorst

Harry Franck - Oud bestuurslid gefuseerde voetbalvereniging Baakse Boys te Baak
Wilma Vorselman - Bestuurslid dorpsbelangenvereniging Baaks Belang (sinds begin 2015) te Baak
Jeroen Glandrup - Gemeente Bronckhorst, cluster Zorgen en Leren

Ferwerderadiel

Jan Bosselaar - Voorzitter/secretaris tennisvereniging De Gibben te Marrum
Minne Jansma - Voorzitter korfbalvereniging c.k.v. NQL te Burdaard/Rinsumageast
Gerrit Postmus - Voorzitter dorpsbelang Blija te Blija
Germ de Vries - Voorzitter voetbalvereniging vv Blija te Blija
Berend Jager - Gemeente Ferwerderadiel, beleidsmedewerker sport
Steven de Boer - Go4sport, projectmedewerker

Goeree-Overflakkee

Meis Broeders - Gemeente Goeree-Overflakkee, beleidsadviseur Maatschappelijke Zaken/ bestuurslid
Twirlvereniging in Oude Tonge
Gijs van den Brink - Secretaris voetbalvereniging Stellendam
Annemieke het Jonk - Gemeente Goeree-Overflakkee, Contactfunctionaris verenigingen
Dennis Zwarts - Gemeente Goeree-Overflakkee, sportcombinatiefunctionaris
Rick Postema - Gemeente Goeree-Overflakkee, beleidsadviseur sport / diverse functies in
voetbalvereniging DJS te Middelharnis

Leudal

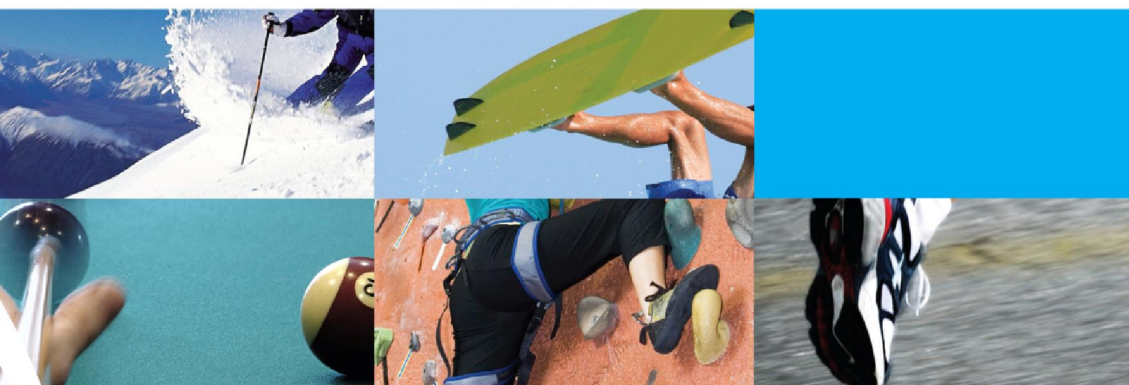
Myrna Welten - Buurtsportcoach Synthese, team Leudal
Henk Rademakers - Gemeente Leudal, gebiedsregisseur
Ralph Tangelder - Verenigingen Kleine Kernen Limburg, adviseur

Schagen

Piet Breed - Voorzitter afdeling voetbal van Sportvereniging Petten te Petten
Kees Doets - Voorzitter Algemeen Dorpsbelang Oude Sluis / voorzitter Stichting Jeugdsportpromotie
Oude Sluis
Marius Kant- Secretaris Stichting Dynamisch Dirkshorn / oud voorzitter S.V. Dirkshorn
Ted Zaat - Voorzitter Stichting Dynamisch Dirkshorn
Bart Ploeger- Sportservice Noord-Holland, afdeling Schagen. Medewerker breedtesport
Henk van Bodegom - Voorzitter s.v. Kreileroord.

Interviewers

Anne Bulsink - Mulier Instituut
Anita Vlasveld - NISB
Ineke Kalkman - NISB
Carlijn van Houselt - NISB
Willie Westerhof - NISB

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl